

BURA U ČAŠI VODE: POPULISTIČKI STAVOVI I GLASOVANJE ZA POPULISTE U HRVATSKOJ

Bartul Vuksan-Ćusa  <https://orcid.org/0000-0002-5158-9164>

Doktorski studij, Universitat Autònoma de Barcelona
Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

E-mail: bartul.vuksan-cusa@fpzg.hr

Berto Šalaj  <https://orcid.org/0000-0002-9913-8477>

Fakultet političkih znanosti
Sveučilište u Zagrebu

<https://doi.org/10.20901/an.21.01>

Izvorni znanstveni rad
Zaprimljeno: 17. 11. 2023.
Prihvaćeno: 24. 01. 2024.

E-mail: berto.salaj@fpzg.hr

Sažetak U komparativnim studijama biračkog ponašanja populistički stavovi sve se više čine nezaobilaznim istraživačkim konstruktom. Ipak, dokazi o učincima populističkih stavova na glasovanje za populiste i dalje su mješoviti, uz to što se učinci drugih koncepata nerijetko pripisuju populizmu. Istovremeno, u Hrvatskoj populizam ostaje slabo istražena tema, posebice na razini stavova građana. S tim na umu, u ovoj se studiji nastoje istražiti učinci populističkih stavova na glasovanje za populističke stranke i kandidate u Hrvatskoj kao relevantnoj studiji slučaja. U te se svrhe koriste anketni podaci Hrvatskih izbornih studija iz 2018. i 2020. godine. Rezultati multinominalnih logističkih regresija pokazuju kako populistički stavovi nemaju učinak na glasovanje za populiste u parlamentarnim i predsjedničkim izborima. Također se pokazuje kako populistički stavovi povećavaju vjerojatnost izborne apstinencije i smanjuju vjerojatnost glasovanja za vladajuću stranku (HDZ). Ti nalazi otvaraju pitanja o korisnosti i funkcionalnosti postojećih ljestvica populističkih stavova te ukazuju na potrebu drukčijeg uokvirivanja čestica kojima se mjeri populizam.

Ključne riječi populistički stavovi, populistički političari, populističke političke stranke, biračko ponašanje, izbori

Uvod¹

Tematiziranje fenomena populizma izrazito je propulzivan dio istraživačkih napora društvenih znanosti, posebice politologije, u opisivanju i objašnjavanju suvremenih političkih pojava i procesa. Istraživanja populizma naročito su se intenzivirala u protekla dva desetljeća, što ne treba čuditi jer su upravo u tom razdoblju populistički akteri i ideje ojačali u gotovo svim dijelovima svijeta. Takvo intenzivno bavljenje temom rezultiralo je i stvaranjem različitih istraživačkih pristupa, što je dovelo do specijalizacije pojedinih istraživača za određene pristupe.

Jedna od takvih podjela u literaturi o populizmu jest ona na autore koji se više fokusiraju na stranu ponude (*supply side of populism*) te na one koji se više bave stranom potražnje (*demand side of populism*). Strana ponude ponajprije obuhvaća analizu prisutnosti i intenziteta populizma među političarima i političkim strankama u nekoj političkoj zajednici, a strana potražnje usredotočuje se na pitanje rasprostranjenosti i distribucije populističkih stavova među građanima. U proteklih nekoliko godina upravo su studije i članci koje se bave stranom potražnje izrazito brojni (primjerice, Rooduijn, 2018; Van Hauwaert i Van Kessel, 2018; Mohrenberg, Huber i Freyburg, 2019; Castanho Silva i dr., 2020; Kaltwasser i Van Hauwaert, 2020; Van Hauwaert, Schimpf i Azevedo, 2020; Wettstein i dr., 2020; Wuttke, Schimpf i Schoen, 2020; Erisen i dr., 2021; Castanho Silva, Neuner i Wratil, 2023), pa bi se moglo tvrditi da takva istraživanja danas predstavljaju najpropulzivniji dio istraživanja fenomena populizma.

Ukoliko prethodnu analizu prebacimo na područje hrvatskih društvenih znanosti, može se zaključiti kako u inače ne previše opsežnoj literaturi o populizmu postoji izrazita neravnoteža između tematiziranja strane ponude i strane potražnje. Naime, u proteklih godinama objavljeno je nekoliko relevantnih radova koji tematiziraju stranu ponude populizma u Hrvatskoj (primjerice, Grbeša i Šalaj, 2016; 2017; 2018; Altaras Penda i Zekaj, 2019; Šalaj i Grbeša, 2022). Nasuprot tome, radovi koji se bave stranom potražnje, to jest pitanjem populističkih stavova građana, vrlo su rijetki (Vuksan-Čusa, 2023; v. također: Raos, 2020). Očito je, dakle, da hrvatskim društvenim znanostima tek predstoji sustavno bavljenje stranom potražnje populizma.

Ovaj rad predstavlja doprinos popunjavanju postojećih praznina u istraživanjima populističkih stavova građana u Hrvatskoj, pri čemu se po prvi put naglasak stavlja na istraživanje učinka populističkih stavova na glasovanje za populističke aktere. Glavno istraživačko pitanje na koje želimo odgovoriti jest sljedeće: glasuju li "populistički građani" za "populističke političare"? Pritom argumentiramo kako Hrvatska čini relevantnu studiju slučaja i iz komparativne perspektive jer omogućuje testiranje teorije o aktivaciji populističkih stavova u za to izglednom kontekstu. Uz to, s obzirom na ideološki različite profile populističkih stranaka u Hrvatskoj, ovako postavljena studija slučaja omogućuje testiranje toga koliko je populizam bitan faktor biračke odluke u situacijama u kojima populistički akteri nude raznolike ideološke pakete. Ovo pitanje je bitno jer se pokazuje kako studije populizma često naginju preneglašavanju efekata populizma na individualnoj razini. U studiji se koristimo anketnim podacima iz 2018. i 2020. godine koje je prikupio Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu u sklopu transverznog istraživačkog niza *Hrvatske izborne studije*.

¹ Ovaj tekst napisan je u sklopu doktorskog studija Politika, javne politike i međunarodni odnosi (*Politics, Policies and International Relations*) na Autonomnom Sveučilištu u Barceloni.

S obzirom na navedeno rad je strukturiran u nekoliko cjelina. U teorijskom dijelu najprije ukratko prikazujemo najvažnije istraživačke pristupe populizmu. Potom se bavimo različitim konceptualizacijama populizma u istraživanjima koja tematiziraju stranu potražnje. Glavna dilema u takvim istraživanjima je broj dimenzija koje trebaju biti uključene u koncept populizma. Nakon toga, dodatno elaboriramo zašto Hrvatska predstavlja komparativno relevantnu studiju slučaja. Zatim ekspliciramo našu operacionalizaciju populističkih stavova te opisujemo zavisne i druge kontrolne varijable uključene u prediktorski model. Sljedeća dva dijela teksta donose prikaz i interpretaciju rezultata. U zaključku prezentiramo neka ograničenja rada te razmatramo smjerove mogućih budućih istraživanja populizma iz perspektive strane potražnje.

Populizam i populistički stavovi: pitanje konceptualizacije

Znanstveno-istraživački interes za populizam slijedi jačanje populizma kao društveno i politički relevantnog fenomena. U proteklih 20-25 godina populizam je postao relevantna politička snaga u različitim dijelovima svijeta, a takvo političko jačanje praćeno je i intenzivnim istraživačkim aktivnostima. Pritom je jedno od najvažnijih pitanja u studijama populizma ono o samoj prirodi populizma – riječ je o razvoju istraživačkih pristupa u kojima se istraživači opredjeljuju za određeno razumijevanje populizma. Pregled relevantne literature sugerira da se može razlikovati nekoliko znanstveno-istraživačkih pristupa populizmu, pri čemu najproduktivniju tradiciju predstavlja ona koja populizam shvaća kao skup političkih ideja.

Takvo razumijevanje izraženo je u vjerojatno najutjecajnijoj suvremenoj definiciji populizma, koju je dao politolog Cas Mudde, a prema kojoj je populizam "ideologija koja dijeli društvo na dvije antagonističke grupe, poštenu narod i korumpiranu elitu, i koja tvrdi da bi politika trebala biti izraz opće volje naroda" (2004: 543). Na temelju Muddeove definicije razvio se ideacijski pristup (Mudde i Kaltwasser, 2017; Hawkins i dr., 2018) koji populizam razumijeva kao specifičan skup ideja koji politiku doživljava kao borbu poštenog naroda i korumpiranih političkih elita. Taj pristup sukus populističke ideje vidi u kombinaciji pozitivnog referiranja na narod i narodnu volju i negativnog referiranja na političke elite. Jedan od razloga zbog kojih je ideacijski pristup postao dominantan je u tome što se upravo razumijevanje prema kojemu je populizam skup ideja o politici pokazalo prikladnim za istraživanje i strane ponude i strane potražnje populizma.

U ovom radu usredotočujemo se na stranu potražnje, to jest na populističke stavove građana. Unatoč brojim istraživačkim iskoracima, pregled literature sugerira kako ključno pitanje i dalje ostaje ono o broju glavnih dimenzija koje čine morfološku jezgru populizma. Tako jedna grupa istraživača (Mohrenberg, Huber i Freyburg, 2019; Galais i Rico, 2021) smatra da populizam, a onda i populistički stavovi, imaju dvije glavne dimenzije – democentričnost (*people-centrism*) i antielitizam. Democentričnost se temelji na pozitivnom vrednovanju naroda kao homogenog i poštenog, pri čemu se političke odluke u zajednici trebaju temeljiti upravo na narodnoj suverenosti. Antielitizam implicira da su elite sebične i korumpirane, to jest, da su podredile politički sistem i institucije svojim potrebama i interesima. Vjerojatno najveći broj istraživača smatra, međutim, da populizam ima tri glavne dimenzije (Akkerman, Mudde i Zaslove, 2014; Schulz i dr., 2018; Tsatsanis, Andreas i Teperoglou, 2018; Castanho Silva i dr., 2018; Kaltwasser i Van Hauwaert, 2020; Van Hauwaert, Schimpf i Azevedo, 2020; Jungkunz, Fahey i Hino, 2021). Pritom i

oni tretiraju pozitivno vrednovanje naroda i antielitizam kao dvije važne dimenzije populizma, no tome dodaju i treću. Najčešća treća dimenzija koju navode ti autori jest manihejsko razumijevanje političkog svijeta, to jest, stav prema kojemu se sukob dobrog naroda i loših elita odvija kao moralni sukob dobra i zla. Treća grupa istraživača (Spruyt, Keppens i Van Droogenbroeck, 2016; Akkerman, Zaslove i Spruyt, 2017; Rico, Guinjoan i Anduiza, 2017) smatra da se iz Muddeove definicije mogu izvesti čak četiri dimenzije populizma. Uz već spomenute dimenzije pozitivnog vrednovanja naroda, antielitizma i manihejstva, oni kao važnu dimenziju ističu uvjerenje o narodnoj suverenosti kao ultimativnom izvoru legitimnosti političkih odluka.

Uvažavajući vrijednosti metodološkog pluralizma, u ovom radu zagovaramo dvodimenzionalnu konceptualizaciju populizma te ukratko obrazložimo naš odabir. Smatramo da je iz poznate Muddeove definicije opravdano izvesti dvije glavne dimenzije, to jest, konstitutivna obilježja populizma, pa onda i populističkih stavova – democentričnost i antielitizam. Dvodimenzionalna konceptualizacija omogućava pronalaženje prave ravnoteže između onoga što u društvenim znanostima označavamo kao intenzitet (*intension*) i ekstenzitet (*extension*) nekog koncepta (Sartori, 1970; Collier i Mahon, 1993). Intenzitet nekog koncepta odnosi se na broj određujućih obilježja koje taj koncept ima, a ekstenzitet na broj slučajeva na koje se koncept može primijeniti. U pravilu, što više određujućih obilježja neki koncept ima, to ga se na manji broj slučajeva može primijeniti. Vrijedi i suprotno, to jest što je manje određujućih obilježja nekog koncepta, to ga se može lakše primijeniti na veći broj slučajeva, no uz istodobnu opasnost da nam takav koncept ne omogućuje jasno i precizno razlikovanje među slučajevima. Upravo konceptualizacija s dvije glavne dimenzije osigurava ravnotežu između intenziteta i ekstenziteta koncepta jer se njome ujedno poštuje inicijalni Muddeov naum o definiciji populizma kao *minimalističkoj*. Broj određujućih obilježja jest mali, jer je riječ o samo dvije dimenzije, no istovremeno su ta određujuća obilježja precizna, što nam omogućuje da isključimo slučajeve koji nisu relevantni.

Dodatno, smatramo da konceptualizacije koje se temelje na Muddeovoj definiciji, a koje kao konstitutivna obilježja uključuju neograničenu suverenost naroda i manihejstvo, neopravdano proširuju intenzitet koncepta i time nepotrebno kompliciraju njegov ekstenzitet. Dodavanje neograničene suverenosti naroda kao zasebne komponente, najjednostavnije rečeno, smatramo redundantnim. Naime, ukoliko populizam razumijevamo kao političku ideju, a populističke stavove kao političke stavove, onda pozitivno vrednovanje naroda i negativno vrednovanje političkih elita jasno implicira da najvažnije političke odluke treba donositi narod. Drugim riječima, istovremena prisutnost pozitivnog vrednovanja naroda i političkog antielitizma u sebi već sadržava i stav o suverenosti naroda te ga stoga smatramo suvišnim izdvajati kao zasebnu dimenziju. To je potvrđeno i u empirijskim testiranjima ljestvica populističkih stavova koje pokazuju kako se democentričnost i pozitivno vrednovanje suverenosti naroda ne mogu diferencirati na individualnoj razini (Castanho Silva i dr., 2018).

Nadalje, premda se u ideacijskom pristupu polazi od toga da je dihotomija dobrog naroda i korumpirane elite esencijalno moralistička (Mudde i Kaltwasser, 2017), ovako pojmljeno manihejstvo ne može biti *differentia specifica* populizma jer su moralističke maksimalizacije po principu *mi vs. oni* praktički sveprisutne u politici (v. Mouffe, 2005). Točnije, istovremena moralistička idealizacija vlastitoga političkog tabora i demonizacija ostalih je prisutna i u drugim oblicima konfron-

tacije političkih identiteta (Urbinati, 2019). Stoga nije jasno zašto bi se moralni dualizam smatrao konstitutivnim obilježjem populizma i populističkih stavova ako je moralističko uokvirivanje praktički imanentno političkoj retorici, mobilizaciji i identifikaciji (Stavrakakis i Jäger, 2018: 12-15). Štoviše, ako se moralistički karakter populizma apsolutizira, koncept nužno postaje oprečan pluralizmu jer se samo vlastiti politički tabor, kao moralno čist, percipira legitimnim. Time se isključuje bitan dio populističkih stranaka i aktera koji su ujedno i pluralisti (npr. *Podemos* i *Syriza*) čime se pak narušava funkcionalnost minimalističke definicije populizma (Katsambekis, 2022) i uvode nepotrebne distorzije u intenzitet i ekstenzitet koncepta.

Uz navedeno, dio rasprave o konceptualizaciji populističkih stavova bavi se i pitanjem međusobnog odnosa subkomponenti populizma. Većina novih istraživanja prihvaća tezu Wuttke, Schimpf i Schoena (2020) po kojoj su populistički stavovi nekompensacijski koncept. Naime, iako se istraživači ne slažu o broju dimenzija koje čine populizam, suglasni su o tome da se o prisutnosti populističkih stavova kod građana može govoriti samo u situacijama kada su istovremeno prisutne sve ključne dimenzije. Populistički stavovi postoje, tvrde ti autori, na mjestu preklapanja svih glavnih dimenzija, bez obzira je li riječ o dvije, tri ili četiri takve dimenzije. U slučaju nekompensacijskih koncepta kakav je populizam, veće vrijednosti na jednoj dimenziji ne mogu, dakle, nadomjestiti, to jest kompenzirati niže vrijednosti na drugim dimenzijama. "Pravi" populistički građani su, prema takvom razumijevanju, samo oni građani koji imaju visoke rezultate na svim dimenzijama populističkih stavova.

Visoka razina suglasnosti među istraživačima postoji i o razumijevanju samog karaktera populističkih stavova. Oni se najčešće opisuju kao *latentne* dispozicije koje nisu fundamentalne poput osobina ličnosti, ali, s druge strane, nisu ni toliko sklone fluktuaciji i promjeni poput mišljenja (Ardag i dr., 2019, v. Schimpf, Wuttke i Schoen, 2023). Međutim, da bi populistički stavovi imali značaj za političke procese u zajednici, oni moraju biti aktivirani. U idućem dijelu stoga detaljnije prikazujemo teoriju o aktivaciji populističkih glasova. Na toj osnovi Hrvatsku prikazujemo kao relevantnu studiju slučaja, pri čemu pokazujemo zašto temeljno istraživačko pitanje ima i širi, komparativni značaj.

Glasaju li populistički građani za populističke aktere? Hrvatski i komparativni kontekst

Prethodni prikaz sugerira kako među istraživačima postoji visoka razina suglasnosti o tome da populističke stavove treba istraživati kroz ideacijski pristup, pri čemu ih se promatra kao višedimenzionalne nekompensacijske dispozicije koje ostaju latentne ukoliko nema kontekstualnog okidača koji bi ih aktivirao. Teorija o aktivaciji populističkih glasova dodatno elaborira u kakvim kontekstima najčešće dolazi do aktivacije takvih latentnih dispozicija. Točnije, postulira se da kombinacija prisutnosti dvaju elemenata najčešće dovodi do aktivacije populističkih stavova. Prvi element je sociopolitički kontekst u kojemu populističke ideje i retorika postaju uvjerljive i kredibilne, a drugi je pojava političkih aktera koji su spremni artikulirati populističke ideje (Ardag i dr., 2019). Temeljem toga razvila se teorija o populističkom glasovanju kojom se zapravo želi objasniti činjenica da relativno malo građana koji iskazuju populističke stavove glasuje za populističke političke aktere (Hawkins, Kaltwasser i Andreadis, 2020). Naime, istraživanja pokazuju kako su populistički stavovi izrazito prevalentni gdje god je ispitivana njihova prisutnost (Anduiza, Guinjoan

i Rico, 2018; Hawkins i Littvay, 2019, Anduiza i Rico, 2019). Pa ipak, istovremeno ne možemo vidjeti da su u stranačkim sustavima većine zemalja populističke stranke i kandidati ujedno najbrojniji i najpopularniji. Autori smatraju da se to događa uslijed činjenice da aktivacija populističkih stavova ovisi o vanjskim okidačima od kojih se najvažnijim smatra naširoko rasprostranjena percepcija građana o nesposobnosti i korumpiranosti *mainstream* etabliranih političkih elita (Hawkins i Kaltwasser i Andreadis, 2020). Dakle, populistički bi se stavovi trebali aktivirati u kontekstu u kojem postoji raširen utisak o tome kako su elite, podređujući javno dobro partikularnim interesima, izigrale svrhu demokratskog predstavništva (Hawkins i Kaltwasser, 2018: 7-8). U takvom kontekstu nastaje antiestablišmentski politički identitet koji počiva na odbijanju postojeće političke ponude (Meléndez i Kaltwasser, 2019) i koji je popraćen niskim povjerenjem u institucije.

Međutim, nalazi studija u ovom pogledu nisu jednoznačni. Iako veći broj studija pronalazi pozitivne učinke populističkih stavova na glasovanje za populističke stranke i aktere (Akkerman, Mudde i Zaslove, 2014; Van Hauwaert i Van Kessel, 2018; Akkerman, Zaslove i Spruyt, 2017; Spierings i Zaslove, 2017; Loew i Faas, 2019; Rothmund, Bromme i Azevedo, 2020; Wettstein i dr., 2020; Jungkunz, Fahey i Hino, 2021), ovakvi se rezultati propituju na više osnova. Naime, isti će se kako je ovo tijelo literature bilo većinski usmjereno na zemlje zapadne Europe i SAD, pri čemu se pokazuje da širenje komparativnog okvira rezultira drugačijom slikom (Olivas Osuna i Rama, 2022). Konkretnije rečeno, studije slučaja poput onih u Slovačkoj (Stanley, 2011), Brazilu (Castanho Silva, Tamaki i Fuks, 2021), Japanu (Hieda, Zenkyo i Nishikawa, 2021) i Tunisu (Mehrez i dr., 2023) pokazuju kako populistički stavovi nemaju učinak na glasovanje za populističke stranke i kandidate.

Svejedno, iz perspektive teorije o aktivaciji populističkih stavova Hrvatska se čini studijom slučaja u kojoj bi transformacija populističkih stavova u populističke glasove, barem kod dijela birača, trebala biti izglednom. Konkretnije rečeno, ovdje ključni moment predstavljaju izbori 2015. i 2016. godine koji su se odvijali u kontekstu dugotrajnog pada izborne participacije te rasta broja nepredstavljenih birača (Čular, 2013), relativno visoke nezaposlenosti i koruptivnih afera pripadnika establišmenta (Henjak, 2018), kao i općenito niskog povjerenja u institucije (Bovan i Baketa, 2022). Tada su se pojavili akteri poput Mosta i Živog zida koji su, uz stanovite međusobne razlike, većinom isticali korumpiranost i nesposobnost najvećih političkih stranaka (Grbeša i Šalaj, 2018; Altaras Penda i Zekaj, 2019). Pri tome je Živi zid nastupio s antisistemskih, a Most s reformističkih pozicija, pri čemu im je zajednička bila retorika o eliti koja je izdala interese naroda i stav o potrebi većeg utjecaja građana na politiku (v. Henjak, 2018). Takva retorika se pokazala uspješnom jer je Most dva puta bio pivotalni akter u sastavljanju Vlade, dok je Živi zid barem privremeno bio osigurao mjesta u parlamentu. Time je bitno promijenjena do tada uglavnom bipolarna struktura stranačkog natjecanja, a slični trendovi su se nastavili i na predsjedničkim izborima 2019/2020. godine kada se Miroslav Škoro, koristeći desnu i antielitističku retoriku, profilirao kao konkurentan izazivač Zoranu Milanoviću i Kolindi Grabar-Kitarović odnosno kandidatima najvećih stranaka. Na osnovu tog izbornog uspjeha, sastavljena je Nezavisna lista Miroslava Škore (kasnije Domovinski pokret) koja je na parlamentarnim izborima 2020. godine birače mobilizirala putem antielitističkog diskursa o nacionalnom suverenizmu i izravnom demokratskom odlučivanju (v. Raos, 2020). Istovremeno, na tadašnjim predsjedničkim izborima se kandidirao i Mislav Kolakušić kojeg je ponajbolje opisati kao

populističkog *celebrityja* koji je birače također pokušao mobilizirati parolama o korumpiranosti političke elite (Grbeša i Šalaj, 2023).

Međutim, iako su svi akteri nedvojbeno populisti (Norris, 2020; Zulianello, 2020; Meijers i Zaslove, 2021; Roodujin i dr., 2023; v. Henjak, 2018; Grbeša i Šalaj, 2018; Altaras Penda i Zekaj, 2019), oni ujedno zauzimaju sadržajno različite ideološke pozicije. Točnije, iako se u nekim kategorizacijama Most i Živi zid zajednički opisuju kao primjeri nepozicijskog populizma (Zulianello, 2020), u drugima je Živi zid klasificiran kao lijevi, a Most kao desni populizam (Meijers i Zaslove, 2021). Istovremeno, postoje i podjele po kojima je Most granični slučaj pozicioniran blizu krajnje desnog populizma, a u kojima je Živi zid ambivalentna stranka čiji identitet počiva na različitim ideološkim kombinacijama (Roodujin i dr., 2023). Nadalje, iako se može argumentirati da Most i Domovinski pokret dijele desne ideološke vrijednosti i populističku retoriku, oni svejedno ne čine unisonu kategoriju desnih populističkih stranaka izazivača (kao stranaka koje nisu bile na vlasti ili nisu bile dijelom vlasti, v. De Vries i Hobolt, 2020) jer je Most dva puta činio vladajuću koaliciju. Uz to, vidljivo je da je Most stranka koja je više konzervativno populistička, dok je Domovinski pokret bliži krajnjoj desnici, pri čemu u profilu te stranke supstantivni ideološki segment (desna pozicija), u razlici spram Mosta, ima primat nad populizmom (v. Norris, 2020). Isto vrijedi i za Miroslava Škoru koji je, tada kao vođa stranke i *celebrity* populist (Grbeša i Šalaj, 2022; 2023), praktički personalizirao takvu ideološku poziciju.

Ovakva ideološka različitost populističkih aktera čini Hrvatsku relevantnom studijom slučaja jer omogućuje testiranje toga je li populizam na individualnoj razini ključan faktor u glasovanju ili je pak riječ o učincima drugih koncepata. Naime, u nekim studijama koje pronalaze učinak populističkih stavova ujedno je vidljivo da drugi koncepti zapravo bolje objašnjavaju izbornu podršku populističkim strankama i kandidatima. Drugim riječima, vidljivo je da su nativizam, antimigrantski stavovi, seksizam i drugi koncepti koji se vezuju uz krajnje desni ideološki spektar više povezani s podrškom populističkim akterima poput AfD-a, Donalda Trumpa, FPÖ-a, VOX-a i PiS-a (Stanley, 2019; Gründl i Aichhozer, 2020; Rothmund, Bromme i Azevedo, 2020; Pesthy, Mader i Schoen, 2021; Anduiza i Rico, 2023). Po istom načelu, ispostavlja se da drugi koncepti, poput podrške ekonomskoj redistribuciji, bolje objašnjavaju glasovanje za populističku ljevicu, barem u slučaju Španjolske (Marcos-Marne, 2021). Iz navedenoga proizlazi da populizam na individualnoj razini često nije središnji faktor u glasovanju za populističke aktere, to jest, ispostavlja se kako podrška populistima može biti produkt djelovanja drugih koncepata koji se najčešće pojavljuju s populizmom. To su potvrdile i eksperimentalne studije (Neuner i Wratil, 2022; Castanho Silva, Neuner i Wratil, 2023; Dai i Kustov, 2023) koje ističu da pri odabiru izbornog kandidata stavovi o migraciji i ekonomiji imaju središnju ulogu, pri čemu se pokazuje kako populistička retorika nema utjecaja na ispitanike koji imaju populističke stavove. Ove studije poentiraju u smjeru propitivanja uloge koja se do sada dodjeljivala populizmu na individualnoj razini, pri čemu se ističe kako nanovo treba ispitati učinke populističkih stavova, posebice u kontekstima u kojima se populizam pojavljuje u različitim oblicima tj. u sklopu s drugim ideološkim sadržajima. Ovo je posebice važno jer se u studijama populizma pokazuje da se učinci drugih koncepata često pripisuju populizmu i time preneglašavaju (Hunger i Paxton, 2022).

Ukratko, u Hrvatskoj su se u razdoblju između 2015. i 2020. godine populistički akteri uspostavili kao bitan dio političkog sustava, pri čemu im je zajedničko to da

su birače mobilizirali temeljem antikorupcijskih i reformskih poruka koje su bile dio šire kritike postojećeg modela upravljanja i etabliranih stranaka. To ovaj kontekst čini izrazito pogodnim za testiranje teorije o aktivaciji populističkih stavova, tj. opravdanim se čini ustvrditi kako Hrvatska u ovom pogledu predstavlja studiju slučaja u kojoj bi se teorija o aktivaciji populističkih stavova trebala potvrditi (*theory confirming case study*) (v. Landman, 2003: 33). Uz to, populistički akteri koji su se pojavili, ujedno su i ideološki različiti, što omogućuje testiranje toga je li populizam, u usporedbi s drugim faktorima, središnji element u biračkoj odluci. U ovoj analizi fokusiramo se na 2018. i 2020. godinu jer se upravo u tom periodu populistička ponuda etablirala i razvila, to jest, u ovom periodu uspostavila se dihotomija po kojoj se stranački sustav ugrubo može podijeliti na stranke *mainstreama* s jedne strane i na nove populističke aktere s druge strane.

Istraživački dizajn, pristup i metodologija

Ova se studija temelji na anketnim podacima prikupljenim putem istraživačkog niza *Hrvatskih izbornih studija* koji se provodi pri Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Riječ je o anketama iz 2018. (n=1014) i 2020. (n=979) godine provedenima na nacionalno reprezentativnom probabilističkom uzorku CAPI metodom.² Ove podatke koristimo jer pripadajući anketni upitnici sadrže čestice kojima se ispituju populistički stavovi, kao i zbog toga što su provedene u periodu kada su neki od populističkih aktera (ponajprije Živi zid u 2018. i Miroslav Škoro u 2020.) uživali poprilično visoku podršku biračkog tijela. S obzirom na to da anketa iz 2020. obuhvaća pitanja o glasovanju na predsjedničkim i parlamentarnim izborima, takve postavke omogućuju da istraživačko pitanje testiramo u kontekstu različitih vrsta izbornog natjecanja.

Operacionalizacija populističkih stavova

Ankete koje koristimo sadrže bateriju čestica kojima se mjere populistički stavovi, a koju je osmislio međunarodni tim istraživača populizma (Castanho Silva i dr., 2018). Iako postoje i druge ljestvice (Akkerman, Mudde i Zaslove, 2014; Schulz i dr., 2018), u testovima ljestvica koje mjere populističke stavove pokazalo se kako ovdje korištena baterija čestica ima poprilično dobre psihometrijske performanse (Castanho Silva i dr., 2020).

U anketnom upitniku iz 2018. godine korištena je duža verzija ljestvice s 9 pitanja (3 pitanja po svakoj subkomponenti: democentričnost, antielitizam i manihejstvo), a u 2020. godini je korištena kraća verzija ljestvice (2 pitanja po svakoj subkomponenti). S obzirom na to da manihejstvo ne tretiramo kao dio morfološke jezgre populizma, oslanjanje samo na čestice iz ove ljestvice dovelo bi nas u situaciju da populističke stavove operacionaliziramo pomoću dvije čestice po faktoru. Stoga smo, imajući na umu da se generalno preferiraju modeli s tri čestice po faktoru zbog lakše identifikacije i manje mogućnosti greške mjerenja (Kenny, 1979: 178-179; Kline, 2011: 114-115) u operacionalizaciju populističkih stavova dodatno uključili po jednu varijablu za svaki faktor iz drugih ljestvica koje su dio anketnog upitnika *Hrvatskih izbornih studija* (v. Tablicu 1). Iako je riječ o *ad hoc* manevru, ovakva praksa adaptacije vođena je ciljem povećanja validnosti mjernog instrumenta i kao takva je razmjerno česta u istraživanjima populističkih stavova (v. Spierings i Zaslove, 2017; Van Hauwaert i Van Kessel, 2018).

² Eng. *Computer Assisted Personal Interviewing* (računalno potpomognuto osobno intervjuiranje).

Tablica 1. Operacionalizacija populističkih stavova

Čestica	Izvor
Democentričnost	
(DC1) Političari uvijek trebaju pažljivo slušati probleme ljudi.	Castanho Silva i dr., 2018.
(DC2) Volja naroda treba biti najviše političko načelo ove države.	Castanho Silva i dr., 2018.
(DC3) Ono što je ovoj zemlji potrebnije od zakona i političkih programa je nekoliko hrabrih i odlučnih ljudi u koje narod može imati povjerenje.	Hrvatske izborne studije
Antielitizam	
(AE1) Vlada radi isključivo u korist nekoliko krupnih interesnih grupa koje brinu samo o sebi.	Castanho Silva i dr., 2018.
(AE2) Malo tko od ljudi u vladi je pokvaren. ³	Castanho Silva i dr., 2018.
(AE3) Politički skandali nam pokazuju da elite, kada su njihovi interesi ugroženi, zloupotrebljavaju javne institucije.	Hrvatske izborne studije

Naravno, pritom je najbitnije odgovaraju li dodatno uvedene čestice sadržaju koji se nastoji mjeriti. Prva naknadno korištena čestica (DC3) dio je poznate F-ljestvice i izvorno se smatra mjerom autoritarnosti. Međutim, upravo se u razvoju ljestvice čije se čestice ovdje koriste (Castanho Silva i dr., 2018) autoritarnost pokazala četvrtom subkomponentom populističkih stavova, što su autori, zbog toga što je riječ o etabliranom i istraženom konstrukt, naposljetku isključili iz finalne konceptualizacije populističkih stavova. Iako autoritarnost ne smatramo jezgrenom komponentom populizma, ova čestica ipak sadrži dio koji izrijeком spominje *narod* i *povjerenje*, a to su središnji elementi ideacijskog poimanja democentričnosti. Uz to, studije koje su koristile ovu česticu u istraživanjima u Hrvatskoj pokazuju kako ona psihometrijski odstupa od ostatka ljestvice autoritarnosti što se pripisuje upravo njenom zahvaćanju populizma tj. democentričnosti (Vuksan-Ćusa i Henjak, 2022). Ukratko, da ova čestica ne sadrži sintagmu o *narodu koji može imati povjerenje*, ne bismo ju uključili u analizu jer u tom obliku (naglašavajući *samo* sklonost jakim i hrabrim vođama) zasigurno više zahvaća autoritarnost nego populizam (Andreadis, Stavrakakis i Teperoglou, 2022).

Druga naknadno dodana čestica dio je ljestvice antielitističkog konspirativizma (Blanuša i Kulenović, 2018), a svojim sadržajem odgovara i političkom kinizmu odnosno poziciji narodne (*popular*) misli koja ističe zluporabu političke moći i institucija (Blanuša i Bovan, 2015). Stoga, iako se ovom česticom zahvaća i konspirativizam, njen se temeljni sadržaj odnosi na antielitistički stav po kojemu određena skupina koristi političke institucije s ciljem osiguranja vlastite koristi nauštrb volje naroda zbog čega se ona koristi kao instrument populističkih stavova (Stanley, 2019; Vuksan-Ćusa, 2023) ili kao mjera odnosa prema elitama (Henjak, 2017; 2018).

³ Ova čestica je negativno formulirana, točnije, više vrijednosti slaganja na ovoj čestici označavaju manje razine antielitističkog stava. Zbog toga se čestica prije analize morala rekonstruirati u obrnutom smjeru.

Da bi se ova ljestvica koristila kao validan prediktor, ponajprije je potrebno utvrditi odgovara li ovako postavljen model populističkih stavova podacima, tj. nužno je provjeriti ima li ovdje predstavljeni model s dva latentna faktora (democentričnost i antielitizam) zasićena s po tri indikatora odgovarajuće razine pristajanja. S obzirom na to da se analiza temelji na podacima iz različitih vremenskih točaka, napravljena je multigrupna konfirmatorna faktorska analiza (MGCFA) (Schulz i dr., 2018; Castanho Silva i dr., 2018). Ovime se, uz pristajanje modela, testira i psihometrijska ekvivalentnost konstrukta (v. Putnick i Bornstein, 2016); točnije, testira se pruža li odabrani instrument mjeru istog koncepta (populističkih stavova) u različitim kontekstima mjerenja (tj. godinama anketiranja) (Davidov i dr., 2014). Utvrđivanje invarijantnosti mjerenja je u ovom slučaju preduvjet korištenja latentnog konstrukta jer se tek na taj način potvrđuje interpretiraju li sudionici iz različitih grupa (u ovom slučaju, anketiranih populacija u dvije godine) čestice koje čine ljestvicu na razmjerno jednak ili sličan način (Bovan i Baketa, 2022). Utvrđeno je kako pretpostavljeni model dobro ugođen i potvrđena je metrijska razina invarijantnosti koja omogućuje korištenje ljestvice populističkih stavova u regresijskim modelima. Pokazatelji pristajanja, faktorska zasićenja i postupak utvrđivanja invarijantnosti detaljnije su opisani u Metodološkom dodatku u posebnom dokumentu dostupnom uz mrežnu verziju članka (Tablice A1 i A2).

Naposlijetku, shodno poimanju populističkih stavova kao nekompenzacijskog konstrukta, dobivene faktorske bodove metrijskog modela za democentričnost i antielitizam prvo smo skalirali od 0 do 1, nakon čega smo te vrijednosti međusobno pomnožili za svakog ispitanika (Mohrenberg, Huber i Freybrug, 2019; Castanho Silva i dr., 2020; Erisen i dr., 2021). Ovime se osigurava da je dobiveni umnožak (razina populističkog stava) visok samo ukoliko su visoke vrijednosti faktorskih bodova za obje subkomponente. Prosječna vrijednost ovako komponirane varijable populizma iznosi 0.59 (SD = 0.23, v. distribuciju varijable u Metodološkom dodatku, Slika A1) što znači da razine populizma na individualnoj razini u Hrvatskoj ne odstupaju od prosječnih razina populizma zabilježenih u drugim zemljama EU i Velikoj Britaniji (Rico i Anduiza, 2019). Točnije, Hrvatska, zajedno sa Švicarskom, Velikom Britanijom, Njemačkom i Švedskom, spada u skupinu zemalja u kojima su populistički stavovi, premda široko rasprostranjeni, ipak manje prisutni od država poput Grčke i Italije (v. Hawkins i Littvay, 2019: 29). Međutim, treba napomenuti kako komparativne ljestvice populističkih stavova nisu istovjetni mjerni instrumenti. Štoviše, često se sastoje od različitih subkomponenti, što ograničava pouzdanost širih komparativnih zaključaka.

Operacionalizacija zavisnih varijabli

Zavisne varijable ove studije temelje se na trima anketnim pitanjima o glasovanju na izborima, pri čemu se dva anketna pitanja vežu za 2020. godinu, a jedno za 2018. Točnije, anketa iz 2020. sadrži pitanja o prethodnom glasovanju u prvom krugu predsjedničkih izbora 2019./2020. te pitanje o namjeri glasovanja na sljedećim parlamentarnim izborima, dok anketa iz 2018. godine sadrži istovrsno pitanje, samo formulirano na način da se ispitanike pitalo za koga bi glasali da su izbori za Hrvatski sabor sljedeći tjedan.

Zavisne varijable koje ispituju namjeru glasovanja na parlamentarnim izborima u obje godine imaju 7 kategorija, no s obzirom na dinamiku stranačkog sustava i koalicije, kategorizacije nisu u potpunosti identične. Tako se prva zavisna varijabla

(parlamentarni izbori, 2018.) sastoji od kategorija glasa za HDZ, SDP, Most, Živi zid, stranke centra, ostale stranke te kategorije neglasača, dok se drugom zavisnom varijablom (parlamentarni izbori, 2020.) ispitanici kategoriziraju s obzirom na glasovanje za HDZ, Restart koaliciju, Domovinski pokret, Most, Živi zid/Stranku Ivana Pernara, ostale stranke te izbornu apstinenciju. Varijabla koja ispituje glasovanje u prvom krugu predsjedničkih izbora ima 6 kategorija i njome se ispitanici dijele na glasače Kolinde Grabar-Kitarović, Zorana Milanovića, Miroslava Škore, Ivana Pernara/Mislava Kolakušića, ostale kandidate te na neglasače. Detaljniji opis kategorizacija može se pronaći u Metodološkom dodatku (drugi dio), kao i podaci o zastupljenosti pojedinih kategorija (Tablice B1 i B2). Kako smo već naveli, u parlamentarnom kontekstu populističkim strankama smatramo Živi zid (i Stranku Ivana Pernara), Most te Domovinski pokret (v. Norris, 2020; Zulianello, 2020; Meijers i Zaslove, 2021; Roodujin i dr., 2023), a u predsjedničkom Miroslava Škoru, Ivana Pernara i Mislava Kolakušića (v. Šalaj i Grbeša, 2022; Grbeša i Šalaj, 2023).

Ostatak prediktorskog modela

U prediktorski smo model uključili i indikatore drugih koncepata koji objašnjavaju podršku populističkim akterima i biračko ponašanje u Hrvatskoj. Uzevši u obzir da su ove varijable u model dodane u kontrolnom svojstvu, ukratko obrazložemo razložnost njihova uvođenja, a u Metodološkom dodatku pružamo detaljniji opis operacionalizacije.

Varijable koje ispituju *dob* i *spol* dodane su kao sociodemografske kontrole. Drugi skup nezavisnih prediktora odnosi se na *obrazovanje, nezaposlenost i sociotropsku evaluaciju stanja ekonomije* s čime se nastoji operacionalizirati socio-ekonomska pozicija ispitanika. U tom pogledu se obrazovanje i nezaposlenost odnose na objektivne indikatore nečije pozicije u socioekonomskoj strukturi, dok se sociotropska evaluacija ekonomije temelji na percepciji pojedinca koja ne mora odgovarati stvarnosti.⁴ Ovdje je bitno napomenuti kako je sociotropska evaluacija ekonomije bitna determinanta populističkih stavova, tj. pokazuje se kako je za razvoj populističkih ideja na individualnoj razini bitnija holistička percepcija stanja ekonomije negoli objektivni pokazatelji ekonomske situacije (Anduiza, Guinjoan i Rico, 2018; Vuksan-Ćusa, 2023). No, istovremeno je moguće da učinak negativne percepcije stanja ekonomije ne bude kanaliziran kroz populističke stavove već da postoji kao izdvojen faktor biračkog ponašanja. Naime, sociotropska percepcija ekonomije može imati učinak na podršku drugim nepopulističkim strankama ukoliko pojedinci stanje ekonomije ne tumače kao rezultat odluka vladajućih nego kao dio širih promjena (npr. globalizacija) na koje odluke stranke na vlasti ne mogu previše utjecati. U takvoj situaciji, na snazi bi bio mehanizam situacijske atribucije po kojem dio populacije može htjeti promjenu vlasti, ali pri čemu sentiment o negativnom stanju i razvoju ekonomske situacije ne mora biti oblikovan antielitistički (v. Busby, Gubler i Hawkins, 2019).

Varijable koje mjere *religioznost* i *ideološku samoidentifikaciju* uključene su kako bi kontrolirali učinke sadržajnih ideoloških pozicija ispitanika i političkih identiteta. Religioznost je prediktor koji u hrvatskom kontekstu služi kao determinanta podjele na lijevi i desni politički identitet (Henjak, Zakošek i Čular, 2013), a ideološka se

⁴ Međutim, treba imati na umu kako obrazovanje nije samo socioekonomski faktor jer ono ujedno predstavlja i kulturološku osnovu temeljem koje pojedinci najčešće formiraju politički liberalnije stavove (v. Norris i Inglehart, 2019).

samoidentifikacija može smatrati svojevrsnom nadljestvicom koja sažima političke stavove i funkcionira kao "semantička refleksija glavnih političkih rascjepa u društvu" (Čular, 1999: 165). Iako bi u ovom smislu bili korisni i indikatori kojima se mjeri stav o drugim temama poput migracija ili redistribucije, ljestvica lijevo-desno u hrvatskom kontekstu funkcionira kao jasna ideološka kratica koja valjano sumira političke pozicije (Henjak, 2005; Raos i Maldini, 2023). Inkorporiranje ovih indikatora je bitno jer se populizam, kako je već naznačeno u teorijskom okviru, rijetko kad pojavljuje samostalno, to jest, njegovi pojavni oblici najčešće su upakirani s drugim ideološkim sadržajima ljevice i desnice. Kako ne bismo učinke jednog koncepta poistovjeđivali s učincima drugih koncepata, potrebno je dakle odvojiti populističke stavove (slabo utemeljeni populizam) od čvrsto zadanog ideološkog pozicioniranja.

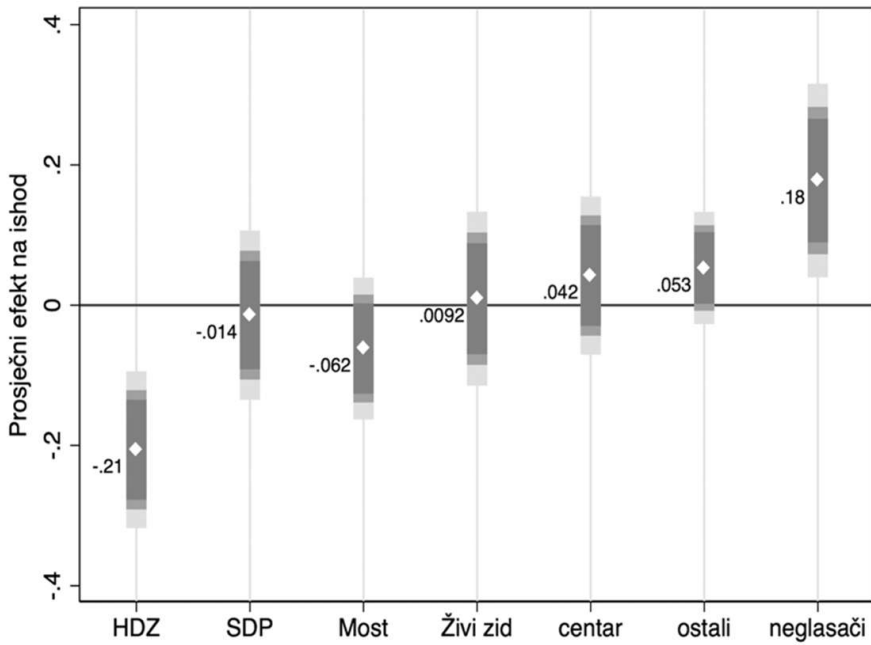
Posljednje tri varijable ispituju *sklonost jakim vođama nauštrb demokraciji, zadovoljstvo demokracijom i povjerenje u Vladu* čime se politička podrška operacionalizira kao multidimenzionalan konstrukt. Točnije, ispituje se potpora na razini načela (difuzna potpora demokraciji), razini učinkovitosti (zadovoljstvo demokracijom) i razini institucija sustava (povjerenje u glavne aktere tj. specifična potpora) (v. Norris, 1999: 9-13). Ovakva operacionalizacija političke podrške uključena je u analizu zbog toga što se pokazuje kako glasači *mainstream* stranaka, populistički glasači i neglasači imaju drugačije odnose prema demokraciji i demokratskim institucijama (Koch, Meléndez i Kaltwasser, 2023). Naime, iako su populisti nezadovoljniji demokracijom, oni ne odbijaju nužno demokraciju kao načelo (Kaltwasser i Van Hauwaert, 2020; Zaslove i Meijers, 2023). Stoga je potrebno populističke stavove odvojiti od antipluralnog sentimenta po kojem se demokracija kao takva negira. Istovremeno, iako se u nekim studijama nepovjerenje u institucije i populizam izjednačuju (v. Norris i Inglehart, 2019), potrebno je razlikovati te koncepte, ponajprije zbog toga što nepovjerenje u institucije ne mora rezultirati populizmom već se može manifestirati i u obliku izborne apstinencije ili trajnije političke alijencije. Operacionalizacija i deskriptivna statistika navedenih koncepata prikazana je u Metodološkom dodatku (drugi dio).

Rezultati

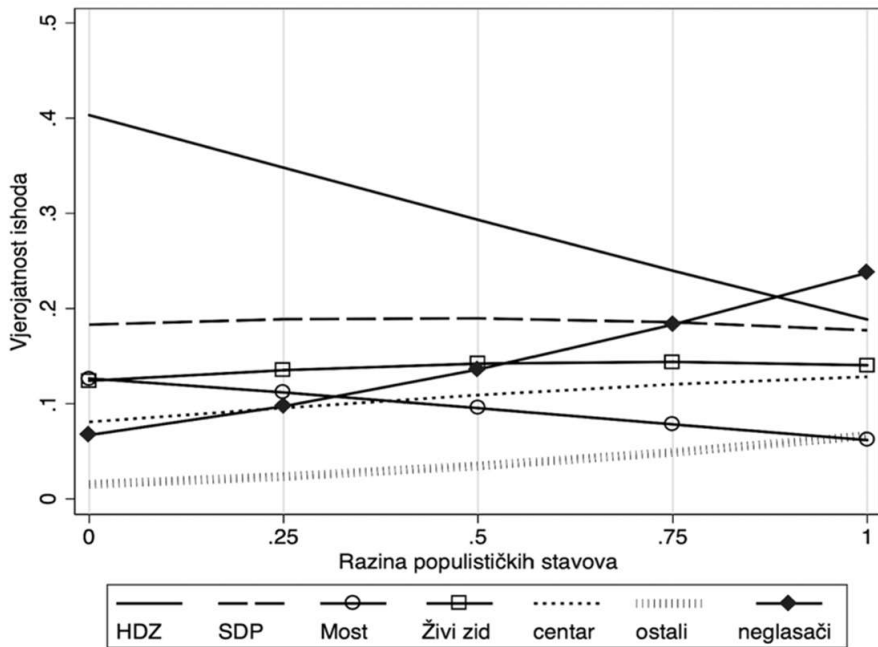
S obzirom na to da su zavisne varijable operacionalizirane kao nominalne varijable s više kategorija, analize se temelje na multinominalnim logističkim regresijama. Zbog brojnosti zavisnih varijabli i pripadajućih kategorija (tj. prostornih ograničenja), rezultate predstavljamo pomoću prikaza prosječnih marginalnih efekata i prediktivnih vjerojatnosti izračunatih prema regresijskim modelima. Prosječni marginalni učinci i prediktivne vjerojatnosti u ovom su slučaju preferirani alati u interpretaciji rezultata jer na učinkovit način sažimaju prosječne učinke prediktora na vjerojatnost ishoda zavisne varijable (v. Best i Wolf, 2015: 163; Marcos-Marne, 2021: 8-9; v. Olivas Osuna i Rama, 2022). Polazeći od toga da nas ponajviše zanimaju učinci populističkih stavova, na slikama u tekstu prikazujemo prosječne marginalne učinke i prediktivne vjerojatnosti za tu varijablu, dok se ostali rezultati (prosječni marginalni učinci svih neovisnih varijabli) mogu pronaći u Metodološkom dodatku.

Na Slikama 1. i 2. prikazani su prosječni marginalni učinci populističkih stavova i prediktivne vjerojatnosti za podatke iz 2018. godine. Rezultati pokazuju kako populistički stavovi nemaju učinka na vjerojatnost namjere glasovanja za populističke stranke (Most i Živi zid). Ovaj rezultat demonstrira kako se populistički stavovi nisu aktivirali u populističke glasove, pri čemu treba napomenuti kako bi takva aktivacija

Slika 1. Prosječni marginalni učinci (populistički stavovi i namjera glasovanja 2018.)



Slika 2. Prediktivne vjerojatnosti (populistički stavovi i namjera glasovanja 2018.)



[1] Multinomialni logistički model: $N=849$, $X^2=745.11$, kontrole: \checkmark , $(ps)R^2=0.242$

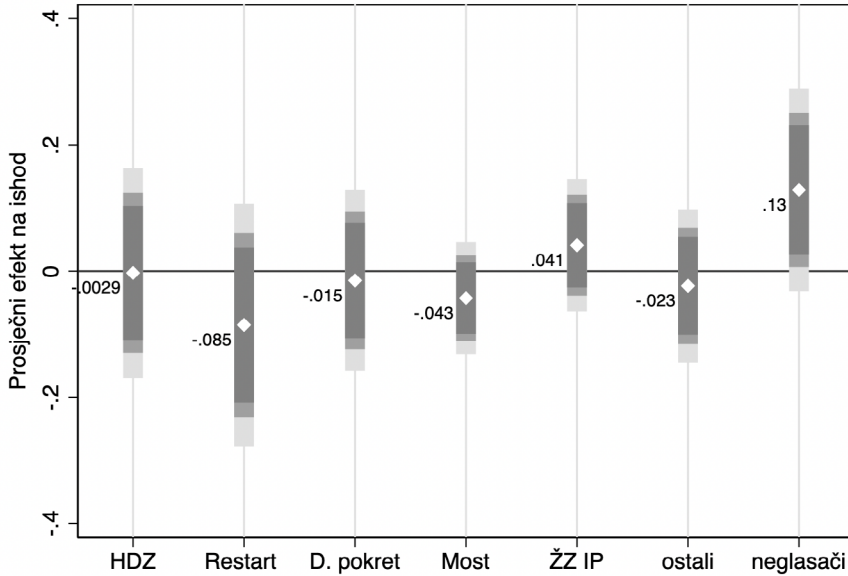
[2] Na Slici 1. su statistički značajni učinci čiji 95-postotni intervali pouzdanosti (najtamnija nijansa) ne sijeku vrijednost 0 na y-osi.

bila ponajprije očekivana u kontekstu Živog zida koji je tad bio na vrhuncu svoje popularnosti (treća politička opcija u državi s otprilike 15% podrške, v. Tablicu B1. u Dodatku). S druge strane, ispostavlja se kako populistički stavovi imaju učinak na vjerojatnost namjere glasovanja za HDZ, tj. vidljivo je da populizam na individualnoj razini smanjuje vjerojatnost intencije glasovanja za HDZ u 2018. godini. Pogledaju li se prediktivne vjerojatnosti, vidljivo je da osobe bez populističkih stavova karakterizira otprilike 40% vjerojatnosti glasovanja za HDZ, dok kod osoba s potpunim populističkim stavovima ta vjerojatnost opada na 20%. Istovremeno, rezultati pokazuju kako su populistički stavovi povezani s većom vjerojatnošću izborne apstinencije – što su intenzivniji populistički stavovi, to je veća vjerojatnost da osoba ne namjerava glasati. Preciznije rečeno, kod osoba s minimalnim populističkim stavovima vjerojatnost izborne apstinencije iznosi do 10%, a kod osoba s najvećim razinama populističkih stavova ta vjerojatnost raste na preko 20%.

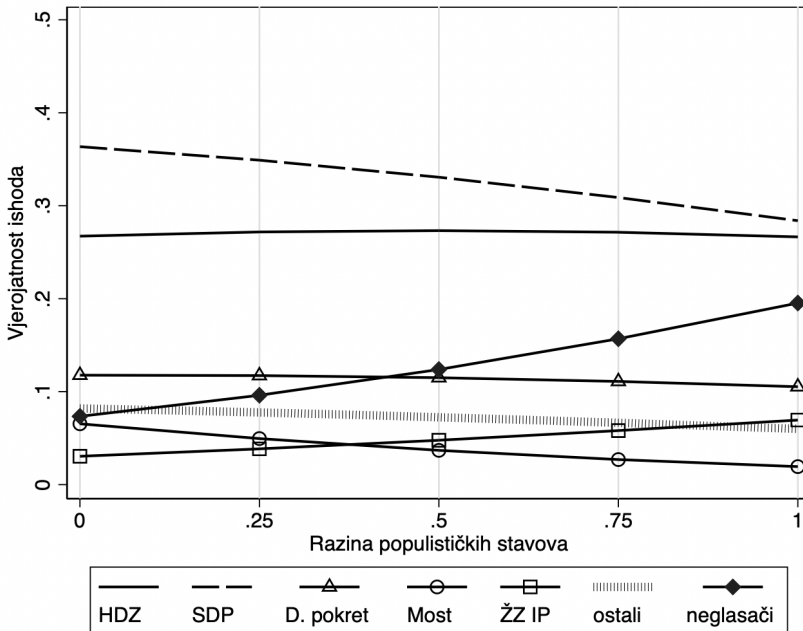
Ostali rezultati (v. Tablicu D1. u Metodološkom dodatku) pokazuju kako su osobe koje su u 2018. namjeravale glasati za Most i Živi zid poprilično heterogena grupacija jer nijedan učinak, osim učinka dobi u slučaju Živog zida, nije statistički značajan na konvencionalnoj razini. Točnije, vidljivo je kako starije osobe pokazuju veću vjerojatnost namjere glasovanja za HDZ i SDP, a manju vjerojatnost intencije glasovanja za Živi zid i neglasovanja, što je u skladu s dosad provedenim studijama u Hrvatskoj (Henjak, 2017; 2018). Uz to, evidentno je kako najveći učinak na namjeru glasovanja za HDZ i SDP ima ideološka samoidentifikacija, tj. jasno se potvrđuje kako pojedinci koji se svrstavaju desnije značajno više namjeravaju glasati za HDZ i manje za SDP. Ova varijabla pokazuje značajan učinak i u kontekstu vjerojatnosti namjere glasovanja za ostale stranke, kao i varijabla koja bilježi nezaposlenost, odnosno, ispostavlja se kako desnija identifikacija i nezaposlenost blago povećavaju vjerojatnost namjere glasovanja za stranke koje ne spadaju u najrelevantnije političke aktere u Hrvatskoj. Također, vidljiv je i manji, ali i dalje statistički značajan učinak religioznosti na namjeru glasovanja za HDZ i stranke centra, pri čemu razina religioznosti povećava vjerojatnost namjere glasovanja za HDZ, a smanjuje vjerojatnost namjere glasovanja za stranke centra. Od varijabli koje ispituju političku podršku, statistički značajnima su se pokazale one koje mjere zadovoljstvo demokracijom i povjerenje u Vladu. Točnije, primjetno je kako više razine povjerenja u Vladu povećavaju vjerojatnost intencije glasovanja za HDZ. Uz to, vidljivo je da više razine zadovoljstva demokracijom blago povećavaju vjerojatnost namjere glasovanja za SDP, a smanjuju vjerojatnost namjere glasovanja za rezidualnu kategoriju ostalih stranaka.

Slike 3. i 4. prikazuju prosječne marginalne učinke i prediktivne vjerojatnosti populističkih stavova u kontekstu namjere glasovanja na parlamentarnim izborima 2020. godine. Shodno rezultatima za 2018. godinu, pokazuje se kako populistički stavovi nemaju značajnog učinka na namjeru glasovanja za populističke opcije. Točnije, uz ponovni izostanak učinka populističkih stavova na vjerojatnost glasovanja na Most i Živi zid/Stranku Ivana Pernara, vidljivo je kako populistički stavovi nemaju učinka ni na vjerojatnost glasovanja za Domovinski pokret kao tada novonastalu populističku opciju. Istovremeno, u 2020. godini nije pronađen značajan učinak populističkih stavova na manju vjerojatnost namjere glasovanja za HDZ, što je u suprotnosti s Raosovim (2020) nalazima po kojima populistički stavovi značajno smanjuju vjerojatnost glasovanja za HDZ. Međutim, ova je diskrepancija vjerojatno rezultat drugačije operacionalizacije populističkih stavova. Konkretnije rečeno, u toj studiji su se populistički stavovi operacionalizirali kao kompenzacijski konstrukt,

Slika 3. Prosječni marginalni učinci (populistički stavovi i namjera glasovanja 2020.)



Slika 4. Prediktivne vjerojatnosti (populistički stavovi i namjera glasovanja 2020.)



[1] Multinomialni logistički model: $N=714$, $X^2=466.86$, kontrole: \checkmark , $(ps)R^2=0.193$

[2] Na Slici 3. su statistički značajni učinci čiji 95-postotni intervali pouzdanosti (najtamnija nijansa) ne sijeku vrijednost 0 na y-osi.

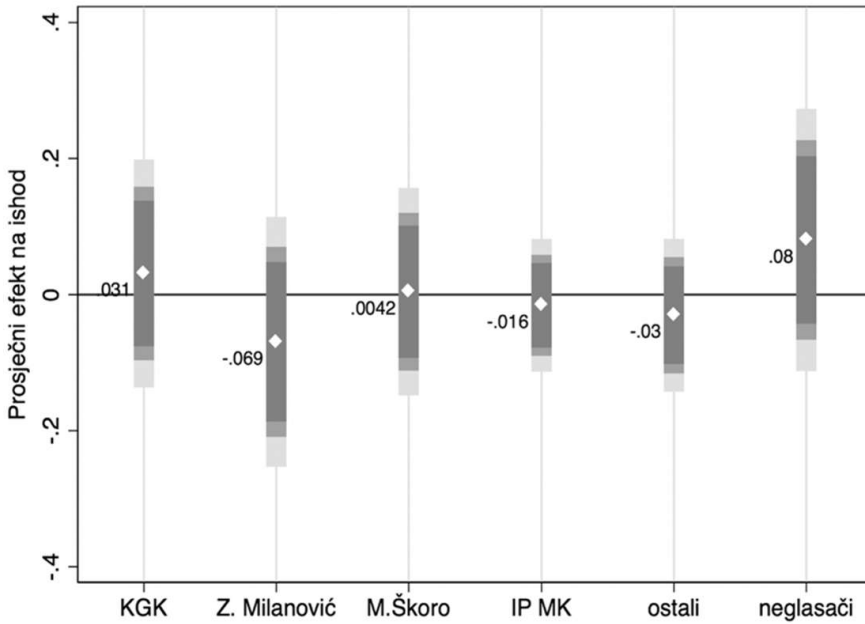
što znači da postoji mogućnost da su se kod ispitanika niže vrijednosti na česticama koje mjere democentričnost mogle nadomjestiti višim vrijednostima na česticama koje operacionaliziraju antielitizam (i obrnuto). Istovremeno, ovi rezultati su u suglasju s Raosovim (2020) nalazima u pogledu učinka populističkih stavova na vjerojatnost izborne apstinencije, premda je taj učinak u ovoj studiji manje izražen i rubno je statistički značajan ($p=0.039$). Točnije, prema ovdje predstavljenim rezultatima, vjerojatnost izborne apstinencije kod pojedinaca bez populističkih stavova iznosi između 7 i 8% dok kod potpunih populista ta vjerojatnost raste na nešto manje od 20%.

Rezultati ostatka modela su prikazani u Tablici D2. u Metodološkom dodatku. Shodno rezultatima iz 2018., i ovdje se pokazuje kako dob ima negativan učinak na vjerojatnost glasovanja za populističke stranke, s tim da je najveći učinak vidljiv u slučaju Domovinskog pokreta. S druge strane, dob ima pozitivan učinak na vjerojatnost glasovanja za Restart koaliciju, točnije, to je najsnažniji pozitivni učinak u pripadajućem modelu. Nadalje, još dvije varijable imaju statistički značajan učinak na vjerojatnost glasovanja za populističke stranke, točnije, analiza pokazuje kako nezaposlenost povećava vjerojatnost glasovanja za Živi zid i Stranku Ivana Pernara te da više razine povjerenja u Vladu smanjuju vjerojatnost glasovanja za Domovinski pokret. Istovremeno, povjerenje u Vladu povećava vjerojatnost glasovanja za HDZ i smanjuje vjerojatnost glasovanja za SDP. Nadalje, pokazuje se kako obrazovanje povećava vjerojatnost glasovanja za ostale stranke. Vidljivo je i da religiozniji ispitanici i žene imaju manju vjerojatnost glasovati za ostale stranke, kao i oni ispitanici koji su zadovoljniji demokracijom. Religiozniji pojedinci također imaju veću vjerojatnost glasovanja za HDZ i manju vjerojatnost izborne apstinencije. Najveće učinke na vjerojatnost glasovanja za HDZ i SDP ponovo imaju varijable koje ispituju ideološku samoidentifikaciju, s tim da se u 2020. godini pokazuju blagi učinci ove varijable i varijable koja ispituje sociotropsku evaluaciju ekonomije na vjerojatnost izborne apstinencije (desnija ideološka samoidentifikacija smanjuje vjerojatnost izborne apstinencije, a percepcija ekonomskog pogoršanja povećava vjerojatnost neizlaska na izbore). Time se potvrđuje da percepcija pogoršanja ekonomskog stanja ne mora biti kanalizirana kroz podršku populističkim kandidatima (*glas*) već može povećati vjerojatnost neglasovanja (*izlazak*).

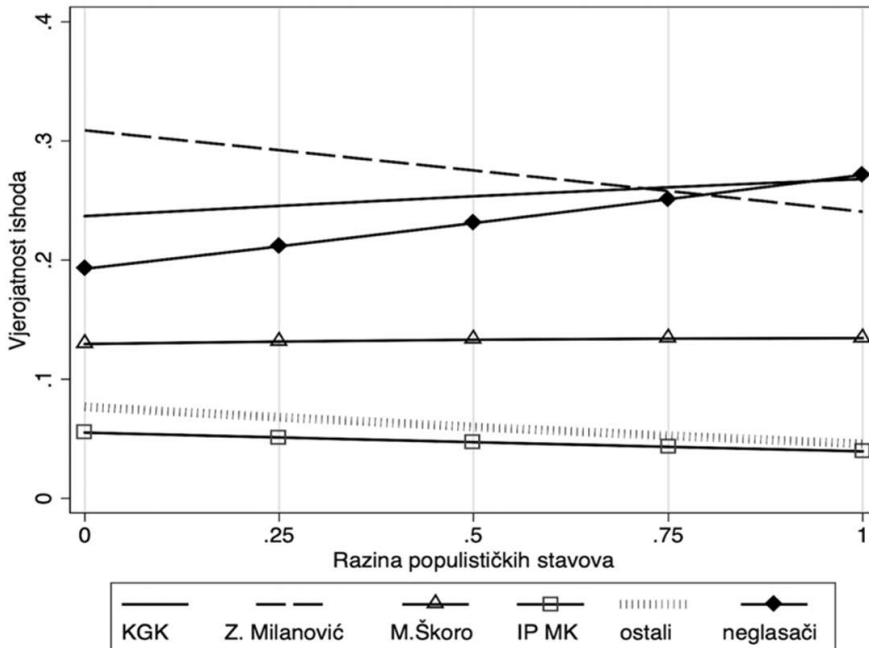
Na Slikama 5. i 6. prikazani su rezultati prosječnih marginalnih učinaka i prediktivnih vjerojatnosti populističkih stavova za prvi krug predsjedničkih izbora 2020. godine. Pokazuje se kako nijedan učinak nije statistički značajan, točnije, vidljivo je da populistički stavovi nisu prediktor glasovanja za populističke i druge kandidate. Štoviše, prikazane prediktivne vjerojatnosti pritom pokazuju kako je vjerojatnost glasovanja za populističke kandidate (Miroslava Škoru te Ivana Pernara i Mislava Kolakušića) praktički jednaka kod pojedinaca bez populističkih stavova i pojedinaca s potpunim populističkim stavovima. Dakle, rezultati svih izbornih ciklusa jasno pokazuju kako populistički stavovi na individualnoj razini nisu imali učinka na glasovanje za različite populističke stranke i aktere u Hrvatskoj u periodu 2018.-2020. godine.⁵ Objašnjenje ovog nalaza vraćamo se u raspravnom dijelu rada.

⁵ Kako bi dodatno testirali ovaj nalaz, analizu smo proveli i s prediktorskim modelom iz kojeg su isključene varijable za koje se može argumentirati da su konceptualno bliske populizmu poput sklonosti jakim vođama, zadovoljstva demokracijom i povjerenja u Vladu. Rezultati pokazuju kako isključivanje navedenih varijabli iz modela dodatno potvrđuje glavne nalaze studije. Marginalni učinci ovih testova prikazani su i detaljnije elaborirani u Metodološkom dodatku (četvrti dio, Tablice D1, D2 i D3).

Slika 5. Prosječni marginalni učinci (populistički stavovi i namjera glasovanja, predsjednički izbori)



Slika 6. Prediktivne vjerojatnosti (populistički stavovi i namjera glasovanja, predsjednički izbori)



[1] Multinomialni logistički model: N=726, $X^2=456.05$, kontrole: ✓, $(ps)R^2=0.194$

[2] Na Slici 5. su statistički značajni učinci čiji 95-postotni intervali pouzdanosti (najtamnija nijansa) ne sijeku vrijednost 0 na y-osi.

Ostali su rezultati prikazani u Tablici D3. u Metodološkom dodatku. I u ovom su izbornom ciklusu vidljivi učinci dobi, tj. pokazuje se da dob povećava vjerojatnost glasovanja za Kolindu Grabar-Kitarović i Zorana Milanovića, a smanjuje vjerojatnost izborne apstinencije. Uz to je vidljivo je da nezaposleni i ideološki desniji pojedinci imaju veću vjerojatnost glasovanja za Miroslava Škoru, pri čemu je učinak ideološke identifikacije supstantivniji. Ovaj rezultat potvrđuje nalaze analize provedene na agregatnoj razini koja pokazuje kako je podrška Miroslavu Škori bila viša u područjima s većom stopom nezaposlenosti i manjim dohotkom (Henjak, 2019). Također, pokazuje se i da više razine povjerenja u Vladu smanjuju vjerojatnost glasovanja za Miroslava Škoru, a povećavaju vjerojatnost glasovanja za Kolindu Grabar-Kitarović. Ovime se zrcali podjela po kojoj je podrška Kolindi Grabar-Kitarović izraz sklonosti *statusu quo* i postojećem političkom modelu, dok se podrška Miroslavu Škori ispostavlja kao najjasniji iskaz preferencije protiv takvog modela upravljanja. Nešto manju vjerojatnost podrške ostalim populističkim kandidatima (Ivanu Pernaru i Mislavu Kolakušiću) iskazuju žene i oni koji su zadovoljniji demokracijom. Zadovoljstvo demokracijom također smanjuje vjerojatnost glasovanja za ostale kandidate (Orešković, Peović, Juričan i Kovač), dok, s druge strane, obrazovanje povećava tu vjerojatnost. Obrazovanje smanjuje vjerojatnost izborne apstinencije u kontekstu predsjedničkih izbora. K tome, pokazuje se kako religiozniji ljudi imaju manju vjerojatnost glasovanja za Zorana Milanovića, što, uz rezultate prethodnih analiza, potvrđuje kako je ovaj prediktor bitan čimbenik razlikovanja lijevog i desnog političkog identiteta u Hrvatskoj (v. Grdešić, 2021). U idućem dijelu sažimamo bitne nalaze cjelokupne analize i raspravljamo o njima.

Rasprava

Glavni nalaz ove studije je da populistički građani ne pokazuju veću vjerojatnost glasovanja za populističke stranke i kandidate u Hrvatskoj. Ovo Hrvatsku smješta u kategoriju zemalja u kojima teorija o aktivaciji populističkih glasova nije potvrđena (Stanley, 2011; Castanho Silva, Tamaki i Fuks, 2021; Hieda, Zenkyo i Nishikawa, 2021; Mehrez i dr., 2023). Iako na temelju dizajna korištenog u ovoj studiji ne možemo ponuditi jednoznačan odgovor na pitanje zašto populistički građani ujedno nisu i populistički birači, ovdje predstavljamo jedno od već naznačenih objašnjenja ovakvog rezultata. Naime, populistički se akteri ne pojavljuju kao promotori čistih populističkih ideja već oni najčešće nude različite ideološke sadržaje koje prezentiraju koristeći populističku retoriku. Međutim, u komparativnoj se politici takvi ideološki paketi sastavljeni od spoja različitih koncepata (nativizam, antimigrantski stavovi, suverenizam, antiglobalizam, egalitarizam, redistributivni stavovi) s populizmom nerijetko tumače *samo* kroz prizmu populizma, što rezultira time da se učinci drugih koncepata pripisuju populizmu i tretiraju kao učinci populizma (v. Hunger i Paxton, 2022). No, iako i pojedinac i preferirana stranka mogu biti populisti, to ne znači da je populizam automatizmom središnji faktor biračke preferencije. Biračima i strankama su istovremeno zajedničke i druge ideje i stavovi čija korespondencija može biti centralna u formiranju biračke odluke, pri čemu populizam ostaje sekundaran ili tercijaran.

U tom kontekstu vrijedi tumačiti nalaze ove studije koji pokazuju da je podrška Miroslavu Škori na predsjedničkim izborima bila više determinirana ideološkim pozicioniranjem pojedinaca na desnici negoli njihovim populizmom. Dakle, iako je Škoro populist, on je ujedno desni populist pa je biračka podrška Škori određena

sadržajnom ideološkom pozicijom birača, a ne populizmom kao slabo utemeljenom ideologijom. S druge strane, oni koji su namjeravali glasati za Živi zid i Most čine izrazito heterogenu skupinu birača čije profiliranje odolijeva svođenju na zajednički nazivnik većine koncepata pa tako i populizma. U ovom pogledu je naročito upečatljiv izostanak učinka bilo koje varijable na vjerojatnost namjere glasovanja za Most. Ovo dakle svjedoči kako se populizam na razini ponude ne mora zrcaliti na razini individualnih stavova i kako birače populističkih opcija ne treba poistovjetiti s populizmom njihove stranačke preferencije.

Drugi ključan nalaz ove studije odnosi se na rezultat koji pokazuje kako populistički stavovi smanjuju vjerojatnost namjere glasovanja za HDZ kao stranku na vlasti u jednom analiziranom ciklusu. Ovo može biti rezultat dvaju mehanizama koji zapravo ukazuju na isti problem odnosno na to da su mjere populističkih stavova uvjetovane već postojećim shvaćanjima nekih dijelova biračkog tijela. Prva mogućnost je da populistički stavovi ponajprije zahvaćaju širi opozicijski sentiment kod dijela birača čije preferirane stranke nisu na vlasti, čime se populizam *de facto* modelira u generalni stav usmjeren protiv stranke na vlasti koja se shvaća kao elita. U tom slučaju populizam nije izraz nezadovoljstva cjelokupnim establišmentom i modelom upravljanja koji se kanalizira kroz podršku populističkim akterima, već djeluje kao iskaz općeprihvaćenog negativnog stava prema stranci na vlasti koji dijele opozicijski birači. To za posljedicu ima izostanak diferencijacije između podrške populističkoj i nepopulističkoj opoziciji.

Druga se mogućnost tiče korištenog mjernog instrumenta. Ljestvica populizma koja se koristi u ovoj studiji antielitizam ispituje s dvije (od tri) tvrdnje o vladi čime se nenamjerno otvara vrata učinku stranačke pristranosti u tumačenju čestica. Logičan ishod takvog uokvirivanja čestica je da se birači stranke na vlasti manje slažu s tvrdnjama koje vladu – kao tijelo sastavljeno od političara iz njima preferirane stranke – portretiraju kao korumpiranu i orijentiranu vlastitim interesima (v. Raos, 2020). Ti ispitanici imat će niže rezultate na ljestvici antielitizma i, posljedično, na ljestvici populizma. Drugim riječima, nije do toga da populisti kao takvi imaju manju vjerojatnost glasovanja za HDZ nego do toga da birači stranke na vlasti zbog sadržaja čestica postižu niže rezultate na korištenom mjernom instrumentu.

I prvi i drugi mehanizam, šire uzeto, pokazuju kako čestice koje mjere antielitizam, a time i populizam, zapravo zahvaćaju već postojeći odnos prema stranci na vlasti ili stranačku pristranost. Ovo su pokazale i neke komparativne studije koje pronalaze kako su u državama u kojima su populisti na vlasti upravo njihovi birači najmanje skloni populizmu (Jungkunz, Fahey i Hino, 2021), dok su birači opozicijskih stranaka (koje ne moraju nužno biti populističke) oni koji imaju više razine antielitističkih stavova (Todosijević, Pavlović i Komar, 2022). Slično tome, i u longitudinalnim analizama se pokazuje kako se povezanost populističkih stavova i podrške određenim strankama mijenja ovisno o tome jesu li te stranke na vlasti ili su u opoziciji tj. pokazuje se kako je ta povezanost postojana onda kad je stranka u opoziciji, ali kako je nepostojeća onda kad stranka obnaša vlast (Anduiza, Guinjoan i Rico, 2018).

Ljestvice populističkih stavova dakle nisu neovisne o poziciji stranke (vlast-opozicija), odnosu prema stranci na vlasti ili stranačkoj pristranosti. To rezultira time da ljestvice populističkih stavova nisu prediktor za koncepte s kojima bi populizam trebao biti teorijski povezan (poput podrške populističkim strankama) (v. Castanho Silva i dr., 2020). Time se pak otvaraju pitanja o funkcionalnosti ljestvica populističkih stavova iz vizure proučavanja biračkog ponašanja. Stoga je potrebno uložiti do-

datan trud u poboljšanje ljestvica populizma, i to ponajprije u smjeru konstrukcije čestica koje bi ispitivale antielitizam na drugačiji način tj. bez konkretnog referiranja na vladu ili izvršnu vlast.

Treći ključni nalaz tiče se toga da populistički stavovi povećavaju vjerojatnost izborne apstinencije iz perspektive namjere glasovanja na parlamentarnim izborima. To je ujedno i jedini konzistentan učinak populističkih stavova u tim ciklusima. Ovo je u kontrastu s teorijom o aktivaciji populističkih stavova prema kojoj se u kontekstima poput Hrvatske može pronaći većina kontekstualnih okidača koji bi populističke stavove pretvorili u populističke glasove. Međutim, iako populistički akteri mogu aktivirati latentne populističke stavove u za to povoljnom kontekstu, često se previđa da kod dijela populacije populistički stavovi postoje kao izraz trajnijeg udaljavanja od cjelokupne stranačke politike. U takvim se slučajevima populistički stavovi pojavljuju kao logična posljedica već postojećeg distanciranja od demokratskih institucija i mehanizama koji se tumače kao produžena ruka stranaka. Konkretnije rečeno, dio populističkih građana izbore tumači kao mehanizme kojima upravljaju stranačke elite zbog čega oni u njima ne žele sudjelovati (Anduiza, Guinjoan i Rico, 2019). Ovakvo se viđenje izbora uklapa u kompleksan odnos populizma i demokracije unutar kojeg populistički građani ne odbijaju demokraciju i njene institucije kao takve već odbijaju perspektivu u kojoj su stranke glavni akteri političkog predstavnštva te demokratskih institucija i mehanizama (v. Zaslove i Meijers, 2023).

Od ostalih rezultata dodatno izdvajamo one koji su značajni iz vizure proučavanja biračkog ponašanja u Hrvatskoj. Prvi takav nalaz tiče se učinka dobi na vjerojatnost glasovanja za populističke i *mainstream* aktere. Pokazuje se kako stariji birači znatno više preferiraju etablirane stranke i kandidate od populističkih. Ovo ide u prilog studijama koje ukazuju na formiranje dobnog utemeljenog jaza između mlađih i starijih birača unutar kojeg se mlađi birači odvajaju od dominantnog identitarno-povijesnog političkog rascjepa (Henjak, 2018; Raos, 2020). Istovremeno, stariji birači pokazuju manju vjerojatnost izborne apstinencije u dva analizirana ciklusa, što pokazuje da se mlađi dio populacije, uz odvajanje od dominantnog rascjepa, distancira i od izborne participacije. Nadalje, pokazuje se kako jedino varijabla koja ispituje potporu jakim vođama nauštrb demokracije nije značajna u niti jednom modelu. To znači da se birači različitih stranka i apstinenti međusobno ne razlikuju u razinama normative potpore demokraciji. Drugačije rečeno, ovo pokazuje kako se birači nijedne stranke i apstinenti ne izdvajaju kao skupina posebno sklona jakim vođama. Naposljetku, usporede li se rezultati analize u parlamentarnom i predsjedničkom kontekstu, vidljivo je da su birači Miroslava Škore na predsjedničkim izborima imali jasniji ideološki profil od birača koji su namjeravali glasati za njegovu stranku na parlamentarnim izborima. To može značiti da je Miroslav Škoro djelomično personalizirao desniju ideološku komponentu, što je sukladno studijama koje ga svrstavaju u skupinu *celebrity* populista (Šalaj i Grbeša, 2022; Grbeša i Šalaj, 2023) kao kategorije koja u osnovi počiva na snažnom povezivanju vlastite ličnosti s pripadajućom političkom ideologijom i porukama.

Zaključak

U ovom smo tekstu nastojali provjeriti glasuju li populistički građani za populističke aktere, pri čemu smo Hrvatsku kontekstualizirali kao relevantnu studiju iz perspektive teorije o aktivaciji populističkih glasova. Istovremeno, ovim smo nastojali upot-

puniti komparativnu sliku u pogledu povezanosti populističkih stavova i populističkog glasovanja, ali i pružiti uvide bitne za proučavanje populizma u Hrvatskoj. U te smo svrhe koristili podatke dviju anketa čiji upitnici sadrže tri pitanja o glasovanju na parlamentarnim i predsjedničkim izborima.

Rezultati su pokazali kako populistički stavovi nemaju učinak na vjerojatnost glasovanja za populističke stranke i kandidate te da, suprotno postavkama teorije o aktivaciji populističkih stavova, zapravo povećavaju vjerojatnost izborne apstinencije. Također, u jednom ciklusu je vidljiv i učinak po kojem populistički stavovi smanjuju vjerojatnost glasovanja za HDZ, što se nastojalo objasniti time da ljestvice populističkih stavova zapravo zahvaćaju sadržaj (odnos prema stranci na vlasti) koji ne nastoje mjeriti. Uz to, vidljivo je da je podrška Miroslavu Škori na predsjedničkim izborima ponajprije bila determinirana supstantivnim ideološkim pozicijama, a ne populizmom. Općenito gledano, rezultati ove i drugih studija demonstriraju kako treba uložiti dodatnu pažnju u razdvajanje populizma od njemu bliskih koncepata i kako učinke populizma ne treba preuveličavati. U suprotnom, populizam će (p)ostati konceptualno ispražnjena poštaljica (Pappas, 2019: 20).

Međutim, na umu treba imati i ograničenja ove studije. Nedostatak učinka populističkih stavova na glasovanje za populiste naprosto može biti posljedica toga što se analiza temelji na podacima koji su prikupljeni nakon prve značajne pojave populista u Hrvatskoj 2015. godine. U 2015. je utjecaj ekonomske krize i svih njenih popratnih učinaka bio bitno izraženiji, što je zasigurno predstavljalo još povoljnije uvjete za aktivaciju populističkih stavova. Također, ovi rezultati mogu biti uvjetovani i ljestvicom kojom su se operacionalizirali populistički stavovi. Moguće je da bi druge ljestvice, posebice one koje se inicijalno temelje na dvodimenzionalnoj konceptualizaciji populizma (Mohrenberg, Huber i Freyburg, 2019; Galais i Rico, 2021), točnije mjerile populističke stavove u kontekstu Hrvatske. Buduća bi istraživanja trebala krenuti u tom smjeru, kao i u smjeru drugačijeg uokvirivanja čestica kojima se mjeri antielitizam. Naposljetku, s obzirom na to da recentne studije pokazuju kako su populistički stavovi snažnije povezani s glasovanjem za populiste kada su takvi stavovi dugotrajno stabilniji (Schimpf, Wuttke i Schoen, 2023), buduća bi se istraživanja trebala temeljiti na panel podacima koji bi omogućili testiranje longitudinalne dinamike i učinaka populističkih stavova.

Literatura

- Akkerman, A., Mudde, C., i Zaslove, A. (2014). How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters. *Comparative Political Studies*, 47(9), 1324-1353. <https://doi.org/10.1177/0010414013512600>
- Akkerman, A., Zaslove, A., i Spruyt B. (2017). 'We the People' or 'We the Peoples'? A Comparison of Support for the Populist Radical Right and Populist Radical Left in the Netherlands. *Swiss Political Science Review*, 23(4), 377-403. <https://doi.org/10.1111/spsr.12275>
- Altaras Penda, I., i Zekaj, M. (2019). Populism in the Early Parliamentary Election for Members in the Croatian Parliament in 2016. *Acta Economica et Turistica*, 5(1): 41-63. <https://doi.org/10.1515/aet-2019-003>
- Andreadis, I., Stavrakakis, Y., i Teperoglou, E. (2022). Unpacking the Interplay Between Populism and Euroscepticism: Towards a New Operationalization. Tekst predstavljen na ECPR-ovoj konferenciji (22. kolovoz – 26. kolovoz, Sveučilište u Innsbrucku). Dostupno na: <http://www.datapopeu.gr/sites/default/files/populism-euroscepticism.pdf#overlay-context=research>
- Anduiza, E., Guinjoan, M., i Rico, G. (2018). Economic Crisis, Populist Attitudes, and the Birth of Podemos in Spain. U: M. Giugni i M. Grasso (ur.), *Citizens and the Crisis: Experiences, Perceptions, and Responses to the Great Recession in Europe* (str. 61-83). London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-68960-9_3
- Anduiza, E., Guinjoan, M., i Rico, G. (2019). Populism, participation, and political equality. *European Political Science Review*, 11(1): 109-124. <https://doi.org/10.1017/S1755773918000243>
- Anduiza, E., i Rico, G. (2023). Sexism and the Far-Right Vote: The Individual Dynamics of Gender Backlash. *American Journal of Political Science*, Prethodna objava na mreži. <https://doi.org/10.1111/ajps.12759>
- Ardag, M. M., Castanho Silva, B., Thomeczek, Bandlow-Raffalski, S. F., i Littvay, L. (2019). Populist Attitudes and Political Engagement: Ugly, Bad, and Sometimes Good? *Representation*, 56(3), 307-330. <https://doi.org/10.1080/00344893.2019.1661870>
- Best, H., i Wolf, C. (2015). Logistic regression. U: H. Best i C. Wolf (ur.), *The SAGE Handbook of Regression Analysis and Causal Inference* (str. 153-172). Los Angeles, London, New Delhi, Washington: SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781446288146>
- Blanuša, N., i Bovan, K. (2015). Political Cynicism and Kynicism of Croatian Citizens. Profiles of Political Thinking and Behavior. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, 4(3), 1-29.
- Blanuša, N., i Kulenović, E. (2018). Hate Speech, Contentious Symbols and Politics of Memory: Survey Research on Croatian Citizens' Attitudes. *Politička misao*, 55(4), 175-202. <https://doi.org/10.20901/pm.55.4.07>
- Bovan, K., i Baketa, N. (2022). Stabilnost i/ili promjene? Povjerenje u institucije u Hrvatskoj od 1999. do 2020. *Revija za sociologiju*, 52(1), 31-60. <https://doi.org/10.5613/rzs.52.1.0315>
- Busby, E. C., Gubler, J., i Hawkins, K. A. (2019). Framing and Blame Attribution in Populist Rhetoric. *The Journal of Politics*, 81(2), 616-630. <https://doi.org/10.1086/701832>

- Castanho Silva, B., i dr. (2018). Public opinion surveys: a new measure. U: K. A. Hawkins i dr. (ur.), *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory, and Analysis* (str. 150-178). Abingdon, Oxon and New York: Routledge.
- Castanho Silva, B., Jungkunz, S., Helbling, M., i Littvay, L. (2020). An Empirical Comparison of Seven Populist Attitudes Scales. *Political Research Quarterly*, 73(2), 409-424. <https://doi.org/10.1177/1065912919833176>
- Castanho Silva, B., Tamaki, E. R., i Fuks, M. (2021). So Thin It's Almost Invisible: Populist Attitudes and Voting Behavior in Brazil. *Electoral Studies*, 75, 102434. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102434>
- Castanho Silva, B., Neuner, F. G., i Wrátil, C. (2023). Populism and Candidate support in the US: The Effects of "Thin" and "Host" Ideology. *Journal of Experimental Political Science*, 10(3), 438-447. <https://doi.org/10.1017/XPS.2022.9>
- Collier, D., i Mahon, J. E. Jr. (1993). Conceptual "Stretching" Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis. *The American Political Science Review*, 87(4), 845-855. <https://doi.org/10.2307/2938818>
- Čular, G. (1999). Koncept lijevog i desnog u empirijskog političkoj znanosti: značenje, razumijevanje, struktura, sadržaj. *Politička misao*, 36(1), 154-168.
- Čular, G. (2013). Političko predstavništvo u Hrvatskoj: predstoji li korjenita promjena stranačkog sustava?. *Političke analize*, 4(13), 3-11.
- Dai, Y., i Kustov, A. (2023). The (In)effectiveness of Populist Rhetoric: A Conjoint Experiment of Campaign Messaging. *Political Science Research and Methods*. Prethodna objava na mreži. <https://doi.org/10.1017/psrm.2023.55>
- Davidov, E., Meuleman, B., Ciecuch, J., Schmidt, P., i Billiet, J. (2014). Measurement Equivalence in Cross-National Research. *Annual Review of Sociology*, 40(1): 55-75. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043137>
- De Vries, C. E., i Hobolt, S. B. (2020). *Political Entrepreneurs: The Rise of Challenger Parties in Europe*. Princeton, Oxford: Princeton University Press. <https://doi.org/10.23943/princeton/9780691194752.001.0001>
- Erisen, C., Guidi, M., Martini, S., Toprakkiran, S., Isernia, P., i Littvay, L. (2021). Psychological Correlates of Populist Attitudes. *Advances in Political Psychology*, 42(1): 149-171. <https://doi.org/10.1111/pops.12768>
- Galais, C., i Rico, G. (2021). An unjustified bad reputation? The Dark Triad and support for populism. *Electoral Studies*, 72(1). <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102357>
- Grbeša, M., i Šalaj, B. (2016). Textual Analysis of Populist Discourse in 2014/2015 Presidential Election in Croatia. *Contemporary Southeastern Europe*, 3(1), 106-127.
- Grbeša, M., i Šalaj, B. (2017). Populism in Croatia: The Curious Case of The Bridge (Most). *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 14(1), 7-30. <https://doi.org/10.20901/an.14.0>
- Grbeša, M., i Šalaj, B. (2018). *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*. Zagreb: TIM Press.
- Grbeša, M., i Šalaj, B. (2023). "Send in the Clowns": The Rise of Celebrity Populism in Croatia and Its Implications for Political Marketing. *Journal of Political Marketing*, 22(3-4), 217-231. <https://doi.org/10.1080/15377857.2023.2221933>

- Grdešić, M. (2021). Crvena i crna Hrvatska u dugoročnoj perspektivi. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 18(1), 21-53. <https://doi.org/10.20901/an.18.08>
- Gründl, J., i Aichhozer, J. (2020). Support for the Populist Radical Right: Between Uncertainty Avoidance and Risky Choice. *Political Psychology*, 41(4), 641-659. <https://doi.org/10.1111/pops.12643>
- Hawkins, K. A., Carlin, R. E., Littvay, L., i Kaltwasser, C. R. (ur.) (2018). *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory and Analysis*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315196923>
- Hawkins, K. A., i Kaltwasser, C. R. (2018). Introduction . U: K. A. Hawkins i dr. (ur.), *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory, and Analysis* (str. 1-24). Abingdon, Oxon and New York: Routledge.
- Hawkins, K. A., i Littvay, L. (2019). *Contemporary US Populism in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108644655>
- Hawkins, K., Kaltwasser, C. R., i Andreadis, I. (2020). The Activation of Populist Attitudes. *Government and Opposition*, 55(2), 283-307. <https://doi.org/10.1017/gov.2018.23>
- Henjak, A. (2005). Determinante ideološke samoidentifikacije hrvatskih birača na parlamentarnim izborima 2003. godine. *Politička misao*, 42(1), 85-110
- Henjak, A., Zakošek, N., i Čular, G. (2013). Croatia. U: S. Berglund, J. Erman, K. Deegan-Krause i T. Knutsen (ur.), *Handbook of Political Change in Eastern Europe* (str. 443-481). Cheltenham, Northampton: Edward Elgar.
- Henjak, A. (2017). Lojalnost, glas ili izlazak: izborna participacija i potpora novim strankama u Hrvatskoj. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 14(1), 79-103. <https://doi.org/10.20901/an.14.04>
- Henjak, A. (2018). Nose li parlamentarni izbori 2015. i 2016. godine promjenu političkih rascjepa u Hrvatskoj? *Društvena istraživanja*, 27(3), 383-406. <https://doi.org/10.5559/di.27.3.01>
- Henjak, A. (2019). Što nam predsjednički izbori mogu reći o političkim trendovima u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 49(3), 419-428.
- Hieda, T., Zenkyo, M., i Nishkawa, M. (2021). Do populists support populism? An examination through an online survey following the 2017 Tokyo Metropolitan Assembly election. *Party Politics*, 27(2), 317-328. <https://doi.org/10.1177/1354068819848112>
- Hu, L.-T., i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Hunger, S., i Paxton, F. (2022). What's in a buzzword? A systematic review of the state of populism research in political science. *Political Science Research and Methods*, 10(3), 617-633. <https://doi.org/10.1017/psrm.2021.44>
- Jungkunz, S., Fahey, R. A., i Hino, A. (2021). How populist attitudes scales fail to capture support for populists in power. *PLoS ONE*, 16(12). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0261658>

- Kaltwasser, C. R., i Van Hauwaert, S. (2020). The populist citizen: Empirical evidence from Europe and Latin America. *European Political Science Review*, 12(1), 1-18. <https://doi.org/10.1017/S175577391900026>
- Katsambekis, G. (2022). Constructing 'the people' of populism: a critique of the ideational approach from a discursive perspective. *Journal of Political Ideologies*, 27(1), 53-74. <https://doi.org/10.1080/13569317.2020.1844372>
- Kenny, D. A. (1979). *Correlation and Causality*. New York: Wiley.
- Kenny, D. A., Kashy, D. A., i Bolger, N. (1998). Data Analysis in Social Psychology. U: D. T. Gilbert, S. T. Fiske i G. Lindzey (ur.), *The Handbook of Social Psychology* (str. 233-255). New York: McGraw-Hill.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York, London: The Guilford Press.
- Koch, C. M., Meléndez, C., i Kaltwasser, C. R. (2023). Mainstream Voters, Non-Voters and Populist Voters: What Sets Them Apart? *Political Studies*, 71(3), 893-913. <https://doi.org/10.1177/00323217211049298>
- Landman, T. (2003). *Issues and Methods in Comparative Politics: An Introduction*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203428252>
- Loew, N., i Faas, T. (2019). Between Thin- and Host-ideologies: How Populist Attitudes Interact with Policy Preferences in Shaping Voting Behaviour. *Representation*, 55(4), 493-511. <https://doi.org/10.1080/00344893.2019.1643772>
- Marcos-Marne, H. (2021). A Tale of Populism? The Determinants of Voting for Left-Wing Populist Parties in Spain. *Political Studies*, 69(4), 1053-1071. <https://doi.org/10.1177/0032321720950215>
- Mehrez, A., Littvay, L., Meddeb, Y., Todosijević, B., i Schneider, C. (2023). Introducing the comparative study of electoral systems in Tunisia: populist attitudes, political preferences, and voting behavior. *Mediterranean Politics, online first*. <https://doi.org/10.1080/13629395.2023.225215>
- Meijers, M. J., i Zaslove, A. (2021). Measuring Populism in Political Parties: Appraisal of a New Approach. *Comparative Political Studies*, 54(2), 372-407. <https://doi.org/10.1177/0010414020938081>
- Meléndez, C., i Kaltwasser, C. R. (2019). Political identities: The missing link in the study of populism. *Party Politics*, 25(4): 520-533. <https://doi.org/10.1177/1354068817741287>
- Mohrenberg, S., Huber, R. A., i Freyburg, T. (2019). Love at first sight? Populist attitudes and support for direct democracy. *Party Politics*, 27(3), 528-539. <https://doi.org/10.1177/1354068819868908>
- Mouffe, C. (2005). *On the Political*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203870112>
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541-563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Mudde, C., i Kaltwasser, C. R. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780190234874.001.0001>

- Neuner, F. G., i Wratil, C. (2022). The Populist Marketplace: Unpacking the role of "Thin" and "Thick" ideology. *Political Behavior*, 44(2), 551-574. <https://doi.org/10.1007/s11109-020-09629-y>
- Norris, P. (1999). Introduction: The Growth of Critical Citizens? U: P. Norris (ur.), *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government* (str. 1-27). Oxford: Oxford University Press.
- Norris, P., i Inglehart, R. (2019). *Cultural Backlash. Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P. (2020). Measuring populism worldwide. *Party Politics*, 26(6), 697-717. <https://doi.org/10.1177/1354068820927686>
- Olivas Osuna, J. J., i Rama, J. (2022). Recalibrating populism measurement tools: Methodological inconsistencies and challenges to our understanding of the relationship between the supply-and demand-side of populism. *Frontiers in Sociology*. Prethodna objava na mreži. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2022.970043>
- Pappas, T. S. (2019). *Populism and Liberal Democracy: A Comparative and Theoretical Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Pesthy, M., Mader, M., i Scohen, H. (2021). Why is the AfD So Successful in Eastern Germany? An Analysis of the Ideational Foundation of the AfD Vote in the 2017 Federal Election. *Politische Vierteljahresschrift*, 62(1), 69-91. <https://doi.org/10.1007/s11615-020-00285-9>
- Putnick, D. L., i Bornstein, M. H. (2016). Measurement invariance conventions and reportin: The state of the art and future directions for psychological research. *Developmental Review*, 41, 71-90. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2016.06.004>
- Raos, V. (2020). Struktura rascjepa i parlamentarni izbori u Hrvatskoj 2020. u doba pandemije. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 17(1), 7-30. <https://doi.org/10.20901/an.17.01>
- Raos, V., i Maldini, P. (2023). Socijaldemokracija u Hrvatskoj: ideološka samoidentifikacija i biračke preferencije. *Politička misao*, 60(1), 7-28. <https://doi.org/10.20901/pm.60.1.01>
- Rico, G., Guinjoan M., i Anduiza, E. (2017). Emotional Underpinnings of Populism: How Anger and Fear Affect Populist Attitudes. *Swiss Political Science Review*, 23(4), 444-461. <https://doi.org/10.1111/spsr.12261>
- Rico, G., i Anduiza, E. (2019). Economic correlates of populist attitudes: an analysis of nine european countries in the aftermath of the great recession. *Acta Politica*, 54(3), 371-397. <https://doi.org/10.1057/s41269-017-0068-7>
- Rooduijn, M. (2018). What unites the voter bases of populist parties? Comparing the electorates of 15 populist parties. *European Political Science Review*, 10(3), 351-368. <https://doi.org/10.1017/S1755773917000145>
- Rooduijn, M., Pirro, A., Halikiopoulou, D., Froio, C., Van Kessel, S., De Lange, S., Mudde, C., i Taggart, P. (2023). The PopuList: A Database of Populist, Far-Left nad Far-Right Parties Using Expert-Informed Qualitative Comparative Classification (EIQCC). *British Journal of Political Science*, 1-10. <https://doi.org/10.1017/S0007123423000431>
- Rothmund, T., Bromme, L., i Azevedo, F. (2020). Justice for the People? How Justice Sensitivity Can Foster and Impair Support for Populist Radica-Right Parties and

- Politicians in the United States and in Germany. *Political Psychology*, 41(1), 479-497. <https://doi.org/10.1111/pops.12632>
- Sartori, G. (1970). Concept Misformation in Comparative Politics. *American Political Science Review*, 64(4): 1033-1053. <https://doi.org/10.2307/1958356>
- Schimpf, C., Wuttke, A., i Schoen, H. (2023). Neither a Trait nor Wildly Fluctuating. On the Stability of Populist Attitudes and its Implications for Empirical Research. *British Journal of Political Science*, Prethodna objava na mreži. <https://doi.org/10.1017/S0007123423000492>
- Schumann, S., i Wolfowicz, M. (2023). Can We Compare Attitudes Towards Crime Around the World? Assessing Measurement Invariance of the Morally Debatable Behavior Scale Across 44 Countries. *Journal of Quantitative Criminology*, Prethodna objava na mreži. <https://doi.org/10.1007/s10940-023-09578-9>
- Schulz, A., Müller, P., Schemer, C., Wirz, D., Wettstein, M., i Wirth, M. (2018) Measuring Populist Attitudes on Three Dimensions, *International Journal of Public Opinion Research*, 30(2), 316–326. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edw037>
- Spierings, N., i Zaslove, A. (2017). Gender, populist attitudes, and voting: explaining the gender gap in voting for populist radical right and populist radical left parties. *West European Politics*, 40(4), 821-847. <https://doi.org/10.1080/01402382.2017.1287448>
- Spruyt, B., Keppens, G., i Van Droogenbroeck, F. (2016). Who Supports Populism and What Attracts People to It? *Political Research Quarterly*, 69(2), 335-346. <https://doi.org/10.1177/1065912916639138>
- Stanley, B. (2011). Populism, nationalism, or national populism? An analysis of Slovak voting behaviour at the 2010 parliamentary election. *Communist and Post-Communist Studies*, 44(4), 257–270. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2011.10.005>
- Stanley, B. (2019). A New Populist Divide? Correspondences of Supply and Demand in the 2015 Polish Parliamentary Elections. *European Politics and Societies and Cultures*, 33(1), 17-43. <https://doi.org/10.1177/0888325418783056>
- Stavrakakis, Y., i Jäger, A. (2018). Accomplishments and limitations of the 'new' mainstream in contemporary populism studies. *European Journal of Social Theory*, 21(4), 547-565. <https://doi.org/10.1177/1368431017723337>
- Steenkamp, J-B. E. M., i Baumgartner, H. (1998). Assessing Measurement Invariance in Cross-National Consumer Research. *Journal of Consumer Research*, 25(1), 78-107. <https://doi.org/10.1086/209528>
- Šalaj, B., i Grbeša, M. (2022). What is Celebrity Populism? The Case of the Croatian Singer Miroslav Škoro. *Družboslovne razprave*, 38(99), 21-43.
- Todosijević, B., Pavlović, Z., i Komar, O. (2022). Measuring populist ideology: anti-elite orientation and government status. *Quality and Quantity*, 56(3), 1611-1629. <https://doi.org/10.1007/s11135-021-01197-5>
- Tsatsanis, E., Andreadis, I., i Teperoglou, E. (2018). Populism from Below: Socio-economic and Ideological Correlates of Mass Attitudes in Greece. *South European Society and Politics*, 23(4), 429-450. <https://doi.org/10.1080/13608746.2018.1510635>
- Urbinati, N. (2019). The Political Theory of Populism. *Annual Review of Political Science*, 22(1), 111-127. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050317-070753>

- Van Hauwaert, S. M., i Van Kessel, S. (2018). Beyond protest and discontent: A cross-national analysis of the effect of populist attitudes and issue positions on populist party support. *European Journal of Political Research*, 57(1), 68-92. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12216>
- Van Hauwaert, S. M., Schimpf C. H., i Azevedo F. (2020.) The measurement of populist attitudes: Testing cross-national scales using item response theory. *Politics*, 40(1), 3-21. <https://doi.org/10.1177/0263395719859306>
- Vuksan-Ćusa, B., i Henjak, A. (2022). Povjerenje u institucije i stavovi o ekonomiji: istraživanje njihove povezanosti u Hrvatskoj. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 19(1), 7-40. <https://doi.org/10.20901/an.19.04>
- Vuksan-Ćusa, B. (2023). Populist Attitudes in Croatia: first analysis with notes on conceptualization and measurement. *Politics in Central Europe*, 19(1), 145-173. <https://doi.org/10.2478/pce-2023-0007>
- Wettstein, M., Schulz, A., Steenbergen, M., Schemer, C., Müller, P., Wirz, D. S., i Wirth, W. (2020). Measuring Populism across Nations: Testing for Measurement Invariance of an Inventory of Populist Attitudes. *International Journal of Public Opinion Research*, 32(2), 284-305. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edz018>
- Wuttke, A., Schimpf, C. H., i Schoen H. (2020). When the Whole Is Greater than the Sum of Its Parts: On the Conceptualization and Measurement of Populist Attitudes and Other Multidimensional Constructs. *American Political Science Review*, 114(2), 356-374. <https://doi.org/10.1017/S0003055419000807>
- Zulianello, M. (2020). Varieties of Populist Parties and Party Systems in Europe: From State- of-the-Art to the Application of a Novel Classification Scheme to 66 Parties in 33 Countries. *Government and Opposition*, 55(2), 327-347. <https://doi.org/10.1017/gov.2019.21>
- Zaslove, A., i Meijers, M. (2023). Populist Democrats? Unpacking the Relationship Between Populist and Democratic Attitudes at the Citizen Level. *Political Studies*, Prethodna objava na mreži. <https://doi.org/10.1177/00323217231173800>

Storm in a Teacup: Populist Attitudes and Voting for Populists in Croatia

Abstract In comparative research on voting behavior, populist attitudes increasingly appear to be an unavoidable research construct. Nevertheless, the evidence on the effects of populist attitudes on voting for populists is still inconclusive, with the effects of other concepts often being conflated with populism. At the same time, populism remains an under-researched topic in Croatia, especially at the level of citizens' attitudes. This study aims to research the effects of populist attitudes on voting for populist parties and candidates in Croatia, a country that can be considered a relevant case study. For these purposes, survey data from Croatian Election Studies (2018 and 2020 edition) is used. The results of multinomial logistic regressions show that populist attitudes have no effect on voting for populists in the context of parliamentary and presidential elections. It is also shown that populist attitudes increase the probability of electoral abstention and decrease the probability of voting for the ruling party (HDZ). These findings raise questions about the usefulness and functionality of existing scales of populist attitudes and indicate the need for a different framing of the items used to measure populism.

Keywords populist attitudes, populist politicians, populist political parties, voting behavior, elections

Kako citirati članak / How to cite this article:

Vuksan-Ćusa, B., Šalaj, B. (2024). Bura u čaši vode: populistički stavovi i glasanje za populiste u Hrvatskoj. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 21(1). 25-63. <https://doi.org/10.20901/an.21.01>

Bura u čaši vode: metodološki dodatak

Dodatak se sastoji od četiri segmenta. Prvo se utvrđuju indeksi pristajanja modela populističkih stavova kao i pripadajuća razina invarijantnosti (Tablice A1 i A2). Uz to, prvi dio se sastoji i od prikaza distribucije populističkih stavova u Hrvatskoj (Slika A1). U drugom dijelu se opisuju i prikazuju kategorizacije zavisnih varijabli (Tablice B1 i B2). Također, u drugom segmentu je opisana operacionalizacija nezavisnih varijabli te je prikazana pripadajuća deskriptivna statistika i rezultati t-testova (Tablica B3). Treći dio se sastoji od prikaza marginalnih efekata modela uključenih u analizu (Tablice C1, C2 i C3). U četvrtom dijelu se prikazuju rezultati testova robusnosti, točnije, prikazuju se i ukratko opisuju rezultati modela u koje nisu uključeni indikatori koji mjere sklonost jakim vođama, zadovoljstvo demokracijom i povjerenje u Vladu (Tablice D1, D2 i D3).

Prvi dio

U Tablici A1 su prikazani rezultati dvaju modela. U prvom modelu su svi parametri postavljeni na slobodnu procjenu, a u drugom modelu su faktorska zasićenja fiksirana kroz godine. Zbog toga što vrijednosti latentnih varijabli (subkomponenti populizma) nisu poznate, neki parametri se moraju fiksirati radi lakše identifikacije modela. To smo napravili fiksirajući varijancu (1) i aritmetičku sredinu (0) latentnih vrijednosti (v. Kenny, Kashy i Bolger, 1998). Cilj je utvrditi metrijsku ili slabu razinu invarijantnosti zbog toga što se njome testira sličnost odnosa između latentne varijable i indikatora kroz godine, što pak omogućuje potvrdu toga jesu li promjene na skali populističkih stavova jednake među anketiranima populacijama u 2018. i 2020. godini (Steenkamp i Baumgartner, 1998). Uspostavom metrijske invarijantnosti se, dakle, omogućuje korištenje latentnog konstrukta kao mjere čija su varijanca i odnosi s drugim varijablama procijenjeni na isti način u različitim godinama, što u praktičnom smislu znači da se dobiveni faktorski bodovi mogu koristiti u regresijskim modelima za obje godine (Schumann i Wolfowicz, 2023). Indeksi pristajanja pokazuju dvije stvari. Prvo, vidljivo (Tablica A1) je da vrijednosti pokazatelja pristajanja zadovoljavaju standardne parametre odsječnih vrijednosti ($CFI > 0.95$, $TLI > 0.95$, $SRMR < 0.08$, $RMSEA < 0.06$) (Hu i Bentler, 1998). Drugo, iz podataka prikazanih u Tablici A2 je vidljivo kako fiksiranje faktorskih zasićenja (metrijski model) ne derogira kvalitetu modela iznad dopuštenih razina. Konkretnije rečeno, uvođenje novih kriterija (tj. fiksiranje faktora) nije rezultiralo promjenom vrijednosti pokazatelja pristajanja većom od 0.01 (CFI) i 0.015 (RMSEA) u odnosu na prethodni model (v. Rutkowski i Svetina, 2014). Istovremeno je vidljivo kako skalarna razina invarijantnosti nije utvrđena jer su promjene indeksa pristajanja ($\Delta CFI = -0.040$, $\Delta RMSEA = 0.022$), u odnosu na model metrijske invarijantnosti, veće od preporučenih. To znači da se aritmetičke sredine latentnog konstrukta ne mogu uspoređivati između točaka mjerenja.

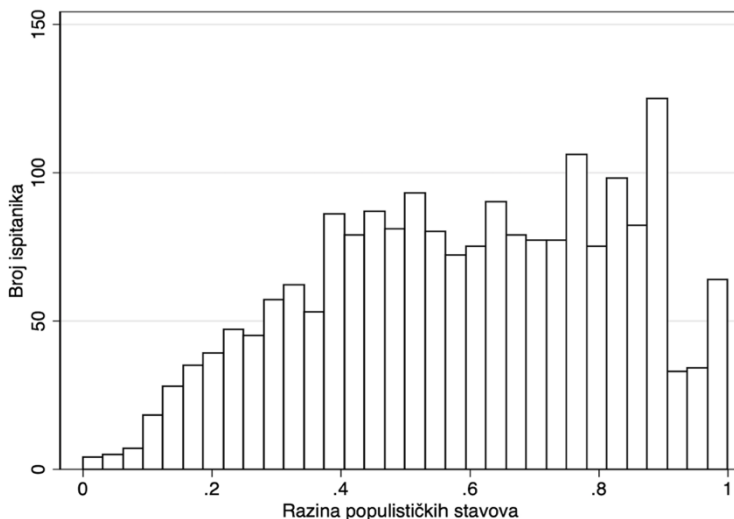
Tablica A1. MGCFA (osnovni i metrijski model)

		Osnovni model		Metrijski model	
		2018.	2020.	2018.	2020.
Democentričnost 1		0.637	0.586	0.614	
Democentričnost 2	DC	0.642	0.605	0.620	
Democentričnost 3		0.373	0.373	0.372	
Antielitizam 1		0.598	0.689	0.622	
Antielitizam 2	AE	0.414	0.400	0.404	
Antielitizam 3		0.679	0.468	0.595	
Kovarianca (DC*AE)		0.840	0.672	0.840	0.672
X ²		33.653 (0.006)		50.021 (0.001)	
CFI		0.989		0.982	
TLI		0.979		0.975	
RMSEA		0.035 [0.018-0.052]		0.038[0.024-0.052]	
SRMR		0.023		0.031	
Log vjerojatnost		-14252.265		-14260.449	

Tablica A2. Pokazatelji pristajanja različitih razina invarijantnosti

Razina invarijantnosti	X ²	df	CFI	RMSEA	ΔCFI	ΔRMSEA
Konfiguracijska	33.653	16	0.989	0.035	/	/
Metrijska	50.021	22	0.982	0.038	-0.007	0.003
Skalarna	118.685	28	0.942	0.060	-0.040	0.022
Rezidualna	153.594	34	0.923	0.063	-0.019	0.003

Slika A1. Distribucija populističkih stavova



Drugi dio

Zavisne varijable

U anketi iz 2018. ispitanike kategoriziramo na one koji namjeravaju glasati za HDZ, SDP, Most, Živi zid, stranke centra (HNS, HSS, IDS, Pametno i GLAS) i ostale stranke te na one koji ne namjeravaju glasati. U anketi iz 2020. godine zavisna varijabla je izmijenjena tako što kao kategorija nisu zastupljene stranke centra jer su u 2020. GLAS, HSU, HSS i IDS bili dijelom predizborne Restart koalicije, temeljem čega su grupirani u kategoriju sa SDP-om kao strankom koja je predvodila navedenu koaliciju (v. Raos, 2020). Jedina preostala stranka centra u 2020. je Pametno koja je naposljetku smještena u rezidualnu kategoriju ostalih stranaka. Uz to, u 2020. je dodana kategorija za tada novonastali Domovinski pokret, a kategorija namjere glasovanja za Živi zid grupirana je s namjerom glasovanja za Stranku Ivana Pernara. Živi zid i Stranka Ivana Pernara grupirani su zajedno ponajprije zbog toga što su se stranke kasnije okupile u predizbornoj koaliciji nazvanoj *Dosta pljačke*. Istovremeno, HDSSB i Neovisni za Hrvatsku (2018.) te Hrvatski suverenisti (2020.) isključeni su iz analize zbog premalog broja slučajeva.

Tablica B1. Kategorizacija zavisne varijable (parlamentarni izbori)

	2018. n[%]	2020. n[%]
HDZ	253 [25.2]	225 [23.3]
SDP/Restart koal.	166 [16.6]	287 [29.7]
Domovinski pokret	x	113 [11.7]
Most	82 [8.2]	34 [3.5]
Živi zid/Stranka I.P.	146 [14.6]	61 [6.3]
Stranke centra	98 [9.8]	x
Ostalo	47 [4.7]	68 [7.0]
Neglasači	210 [21.0]	178 [18.4]

Zavisna varijabla koja ispituje glasovanje u prvom krugu predsjedničkih izbora kategorizirana je na sljedeći način: varijabla koja ispituje glasovanje u prvom krugu izbora ima 6 kategorija (Kolinda Grabar Kitarović, Zoran Milanović, Miroslav Škoro, Ivan Pernar i Mislav Kolakušić, ostali i neglasači). U kategoriju ostalih spadaju Dalija Orešković, Katarina Peović, Dario Juričan i Dejan Kovač. Glas za Pernara i Kolakušića smo, prateći postojeće studije (v. Henjak, 2019), svrstali u jednu kategoriju. Također, ovime slijedimo i postojeće klasifikacije iz polja političkog komuniciranja i marketinga koje Škoru (desnog *celebrity* populista) jasno odvajaju od Kolakušića i Pernara kao populističkih *celebrityja* (Šalaj i Grbeša, 2022; Grbeša i Šalaj, 2023). Konkretnije rečeno, riječ je o podjeli koja Škorinu kampanju klasificira kao tradicionalniju, tj. kao kampanju u kojoj se Škoro nastojao odmaknuti od svog *celebrity* statusa s ciljem postizanja imidža veće političke profesionalnosti, dok su Pernar i Kolakušić, s druge strane, u svojim kampanjama koristili *celebrity* taktike gradnje mesijanske aure (Kolakušić) i imidža *showmana* (Pernar) (Grbeša i Šalaj, 2023).

Tablica B2. Kategorizacija zavisne varijable (predsjednički izbori)

	1. krug n[%]
Kolinda Grabar-Kitarović	220 [22.5]
Zoran Milanović	245 [25.0]
Miroslav Škoro	119 [12.2]
Ivan Pernar i Mislav Kolakušić	50 [5.1]
Ostali	57 [5.8]
Neglasači	288 [29.4]

Nezavisne varijable

Dob je ispitana omjernom ljestvicom, a spol nominalnom (1-Ž, 0-M). Obrazovanje je operacionalizirano kao kontinuirana varijabla sa 7 kategorija, pri čemu više vrijednosti na ljestvici označavaju i više razine obrazovanja (1 – nezavršena osnovna škola, 7 – magisterij, doktorat). Nezaposlenost je rekodirana u binarnu varijablu s

vrijednošću 1 za nezaposlene (grupiranje onih koji su izgubili posao i onih koji dosad nisu radili) i vrijednošću 0 za sve ostale kategorije odgovora (zaposleni, samozaposleni, kućanice, studenti i umirovljenici). Sociotropska evaluacija ekonomije ispituje percepciju o promjeni stanja ekonomije u posljednje 4 godine, s tim da više vrijednosti označavaju percepciju pogoršanja. Varijabla koja ispituje religioznost ima 5 vrijednosti i rekodirana je na način da više vrijednosti označavaju više razine religioznosti, a ideološka samoidentifikacija mjeri se ljestvicom lijevo-desno koja ima 10 vrijednosti (0 – krajnje lijevo, 10 – krajnje desno). Varijabla koja ispituje sklonost jakim vođama nauštrb demokracije operacionalizirana je kao nominalna i rekodirana je na način da je ispitanicima koji smatraju da su nekad potrebni jaki vođe dodijeljena vrijednost 1, a onima koji su se izjasnili kako je demokracija uvijek najbolje rješenje vrijednost 0. Zadovoljstvo demokracijom i povjerenje u Vladu mjereni su na kontinuiranoj ljestvici s 4 odnosno 5 vrijednosti gdje više vrijednosti označavaju veće zadovoljstvo demokracijom i više razine povjerenja u Vladu. Također, napravljeni su i t-testovi kako bi se testiralo je li došlo do značajnijih promjena u aritmetičkim sredinama nezavisnih prediktora u promatranom periodu. U Tablici B3 vidljivi su rezultati t-testova koji pokazuju kako se samo aritmetička sredina varijable koje ispituje sklonost jakim vođama povećala na statistički značajnoj razini (\bar{x} u 2018. = 0.39, \bar{x} u 2020. = 0.45).

Tablica B3. Deskriptivna statistika uzoraka i rezultati t-testova

	Min	Max	2018.		2020.		t-test (p)
			\bar{x}	SD	\bar{x}	SD	
Dob	18	99	46.76	16.57	47.21	17.31	0.56
Spol	0	1	0.53	0.50	0.54	0.50	0.73
Obrazovanje	1	7	4.00	1.19	4.01	1.22	0.84
Nezaposlenost	0	1	0.09	0.29	0.08	0.27	0.52
Sociotropska evaluacija ek.	1	5	3.18	0.77	3.23	1.01	0.21
Religioznost	1	6	3.83	0.98	3.83	1.10	0.99
Ideološka samoidentifikacija	1	10	5.40	2.28	5.46	2.53	0.60
Jaki vođe nauštrb demokracije	0	1	0.39	0.49	0.45	0.50	0.02*
Zadovoljstvo demokracijom	1	4	2.06	0.82	2.12	0.87	0.14
Povjerenje u Vladu	1	5	2.29	1.14	2.22	1.13	0.19

Treći dio

Tablica C1. Izračun prosječnih marginalnih učinaka za cijeli model (2018.)

	HDZ	SDP	Most	Živi zid	centar	ostali	neglasači
Dob	0.003*** [0.001]	0.002*** [0.001]	-0.001 [0.001]	-0.003*** [0.001]	0.001 [0.001]	-0.001 [0.000]	-0.002** [0.001]
Spol	-0.035† [0.021]	-0.025 [0.023]	0.007 [0.019]	0.039† [0.023]	0.019 [0.022]	-0.013 [0.014]	0.009 [0.024]
Obrazovanje	0.012 [0.010]	-0.010 [0.010]	0.015† [0.009]	-0.020† [0.010]	0.016† [0.009]	0.006 [0.006]	-0.019† [0.011]
Nezaposlenost	0.048 [0.042]	0.008 [0.042]	-0.095† [0.057]	-0.034 [0.043]	0.013 [0.037]	0.034* [0.017]	0.025 [0.041]
Sociotrop. ev.	-0.011 [0.015]	0.002 [0.015]	-0.003 [0.013]	0.016 [0.016]	0.001 [0.014]	0.002 [0.009]	-0.007 [0.016]
Religioznost	0.035* [0.014]	0.000 [0.012]	-0.002 [0.011]	-0.014 [0.013]	-0.023* [0.011]	-0.006 [0.007]	0.010 [0.014]
Id. identif.	0.086*** [0.004]	-0.078*** [0.006]	0.001 [0.004]	-0.004 [0.005]	-0.004 [0.005]	0.006* [0.003]	-0.007 [0.005]
Jaki vođe	0.005 [0.021]	0.026 [0.024]	0.013 [0.020]	-0.004 [0.024]	0.024 [0.022]	-0.028† [0.016]	-0.035 [0.026]
Zad. demok.	0.014 [0.014]	0.036* [0.016]	0.008 [0.013]	-0.029† [0.016]	-0.004 [0.015]	-0.020* [0.010]	-0.006 [0.017]
Pov. Vlada	0.048*** [0.010]	-0.011 [0.013]	-0.013 [0.010]	-0.004 [0.012]	-0.016 [0.012]	0.010 [0.007]	-0.014 [0.013]
Populizam	-0.206*** [0.043]	-0.014 [0.047]	-0.062 [0.039]	0.009 [0.048]	0.042 [0.044]	0.053† [0.031]	0.178*** [0.054]

[1]Razine značajnosti: .05*, .01**, .001***

[2]Označeni su i marginalni učinci čija je p-vrijednost manja od 0.1 (†)

Tablica C2. Izračun prosječnih marginalnih učinaka za cijeli model (2020.)

	HDZ	Res. koal.	Dom. pokret	Most	ŽŽ/IP	ostali	neglasači
Dob	0.000 [0.001]	0.004*** [0.001]	-0.002** [0.001]	-0.001† [0.000]	-0.001* [0.001]	-0.000 [0.001]	-0.000 [0.001]
Spol	0.015 [0.028]	0.032 [0.031]	0.030 [0.024]	-0.001 [0.014]	-0.003 [0.017]	-0.057** [0.020]	-0.016 [0.026]
Obrazovanje	0.001 [0.012]	-0.012 [0.013]	-0.006 [0.010]	-0.005 [0.006]	-0.000 [0.007]	0.023** [0.008]	-0.000 [0.011]
Nezaposlenost	-0.027 [0.052]	-0.021 [0.060]	-0.028 [0.044]	-0.031 [0.035]	0.047* [0.022]	0.007 [0.035]	0.053 [0.042]
Sociotrop. ev.	-0.025† [0.015]	0.003 [0.016]	0.008 [0.012]	-0.015† [0.008]	-0.004 [0.009]	-0.000 [0.010]	0.033* [0.013]
Religioznost	0.030* [0.015]	-0.026† [0.014]	0.023† [0.013]	-0.005 [0.007]	-0.011 [0.007]	-0.018* [0.009]	-0.030** [0.014]
Id. identif.	0.056*** [0.005]	-0.077*** [0.006]	0.008† [0.004]	0.002 [0.003]	0.002 [0.003]	-0.003 [0.004]	-0.010* [0.005]
Jaki vođe	-0.044 [0.028]	-0.014 [0.031]	0.020 [0.023]	-0.010 [0.014]	0.031† [0.017]	-0.017 [0.019]	-0.034 [0.025]
Zad. demok.	-0.002 [0.017]	0.031 [0.019]	0.005 [0.015]	-0.013 [0.009]	-0.005 [0.010]	-0.035** [0.012]	0.018 [0.016]
Pov. Vlada	0.095*** [0.013]	-0.035* [0.016]	-0.024* [0.012]	-0.002 [0.007]	-0.015 [0.009]	-0.012 [0.010]	-0.007 [0.013]
Populizam	-0.003 [0.065]	-0.085 [0.075]	-0.015 [0.056]	-0.043 [0.034]	0.041 [0.041]	-0.023 [0.047]	0.129* [0.062]

[1]Razine značajnosti: .05*, .01**, .001***

[2]Označeni su i marginalni učinci čija je p-vrijednost manja od 0.1 (†)

Tablica C3. Izračun prosječnih marginalnih efekata za cijeli model (1. krug predsjedničkih izbora)

	KGK	Z. Milanović	M. Škoro	IP MK	Ostali	Neglasači
Dob	0.002* [0.001]	0.003*** [0.001]	0.000 [0.001]	-0.001 [0.000]	-0.000 [0.001]	-0.004*** [0.001]
Spol	0.016 [0.028]	0.006 [0.029]	-0.007 [0.025]	-0.037* [0.017]	-0.010 [0.018]	-0.031 [0.031]
Obrazovanje	0.007 [0.012]	0.016 [0.012]	-0.008 [0.011]	0.001 [0.007]	0.018* [0.007]	-0.034* [0.014]
Nezaposlenost	-0.054 [0.055]	-0.029 [0.062]	0.098* [0.038]	-0.009 [0.032]	-0.060 [0.055]	0.055 [0.054]
Sociotrop. ev.	-0.009 [0.015]	0.001 [0.016]	-0.002 [0.013]	-0.004 [0.008]	0.003 [0.009]	0.011 [0.016]
Religioznost	0.030† [0.016]	-0.030* [0.013]	0.026† [0.014]	0.004 [0.007]	-0.008 [0.007]	-0.021 [0.015]
Id. identif.	0.052*** [0.005]	-0.074*** [0.006]	0.021*** [0.005]	-0.001 [0.003]	-0.004 [0.004]	0.004 [0.006]
Jaki vođe	-0.014 [0.028]	-0.032 [0.029]	-0.028 [0.025]	0.022 [0.016]	0.001 [0.017]	0.051† [0.031]
Zad. demok.	-0.009 [0.017]	0.030† [0.018]	0.008 [0.015]	-0.021* [0.010]	-0.022* [0.011]	0.014 [0.019]
Pov. Vlada	0.095*** [0.013]	-0.011 [0.015]	-0.043*** [0.013]	-0.013 [0.009]	0.001 [0.009]	-0.029† [0.016]
Populizam	0.031 [0.065]	-0.069 [0.071]	0.004 [0.059]	-0.016 [0.038]	-0.030 [0.044]	0.080 [0.075]

[1]Razine značajnosti: .05*, .01**, .001***

[2]Označeni su i marginalni učinci čija je p-vrijednost manja od 0.1 (†)

Četvrti dio

Rezultati dodatne specifikacije modela (bez varijabli koje ispituju sklonost jakim vođama, nezadovoljstvo demokracijom i povjerenje u Vladu) za sve tri zavisne varijable potvrđuju rezultate osnovnog modela. Točnije, u Tablici D1 (parlamentarni kontekst, 2018.) vidljivo je kako populistički stavovi imaju statistički značajan negativan učinak na vjerojatnost glasanja za HDZ i pozitivan učinak na vjerojatnost izborne apstinencije, kao i u osnovnom modelu. S druge strane, rezultati za parlamentarne izbore 2020. (v. Tablicu D2) pokazuju kako je isključivanje varijabli povećalo negativan učinak populističkih stavova na vjerojatnost glasanja za HDZ. Također, u dodatnom modelu za 2020. opetovano je vidljiv pozitivan učinak populističkih stavova na vjerojatnost izborne apstinencije, što je, kao i prethodni rezultat, u skladu s osnovnim nalazima analize. Istovremeno, dodatni model za 2020. pokazuje i kako se učinak populističkih stavova na vjerojatnost glasanja za Živi zid/Stranku Ivana Pernara povećava kada se isključe tri varijable konceptualno bliske populizmu. Međutim, s obzirom na to da nije riječ o statistički značajnom učinku

($p=0.057$), ovaj nalaz ne dovodi u pitanje osnovne postavke analize i interpretaciju ponuđenu u tekstu. Naposljetku, rezultati dodatnog modela za predsjedničke izbore (v. Tablicu D3) potvrđuju rezultate osnovnog modela jer nijedan učinak populističkih stavova na kategorije zavisne varijable nije statistički značajan. U rezultatima su ipak vidljive dvije manje promjene. Točnije, učinci populističkih stavova na vjerojatnost glasanja za Kolindu Grabar-Kitarović i na vjerojatnost izborne apstinencije u dodatnom su se modelu povećali, no nisu dosegli razinu konvencionalne statističke značajnosti.

Tablica D1. Test robusnosti (2018.)

	HDZ	SDP	Most	Živi zid	centar	ostali	neglasači
Dob	0.003*** [0.001]	0.002*** [0.001]	-0.001 [0.001]	-0.003*** [0.001]	0.001 [0.001]	-0.000 [0.000]	-0.002*** [0.001]
Spol	-0.025 [0.021]	-0.030 [0.023]	0.002 [0.019]	0.040† [0.023]	0.023 [0.022]	-0.012 [0.013]	0.001 [0.024]
Obrazovanje	0.013 [0.009]	-0.012 [0.010]	0.014† [0.008]	-0.019† [0.010]	0.014 [0.009]	0.007 [0.006]	-0.017 [0.011]
Nezaposlenost	0.051 [0.041]	0.008 [0.041]	-0.101† [0.056]	-0.029 [0.042]	0.008 [0.037]	0.034* [0.017]	0.029 [0.039]
Sociotrop. ev.	-0.023 [0.014]	0.002 [0.014]	-0.001 [0.013]	0.019 [0.015]	0.002 [0.014]	0.001 [0.009]	-0.000 [0.016]
Religioznost	0.047*** [0.014]	0.005 [0.012]	-0.005 [0.011]	-0.018 [0.012]	-0.025* [0.011]	-0.007 [0.007]	0.003 [0.013]
Id. identif.	0.093*** [0.004]	-0.077*** [0.005]	0.001 [0.004]	-0.008 [0.005]	-0.006 [0.004]	0.005* [0.003]	-0.008† [0.005]
Populizam	-0.268*** [0.040]	-0.040 [0.044]	-0.058 [0.036]	0.040 [0.046]	0.055 [0.042]	0.054† [0.028]	0.218*** [0.051]

[1]Razine značajnosti: .05*, .01**, .001***

[2]Označeni su i marginalni učinci čija je p-vrijednost manja od 0.1 (†)

[3]Multinomialni logistički model: N=875, $X^2=721.66$, kontrole: ✓, (ps) $R^2=0.227$

Tablica D2. Test robusnosti (2020., parlamentarni izbori)

	HDZ	Res.koal.	D. pokret	Most	ŽZ/IP	ostali	neglasači
Dob	0.002* [0.000]	0.004*** [0.001]	-0.002*** [0.001]	-0.001† [0.000]	-0.002*** [0.001]	-0.000 [0.001]	-0.000 [0.001]
Spol	-0.004 [0.027]	0.017 [0.029]	0.032 [0.023]	-0.006 [0.013]	0.004 [0.017]	-0.041* [0.019]	-0.002 [0.025]
Obrazovanje	0.003 [0.012]	-0.010 [0.012]	-0.006 [0.010]	-0.003 [0.006]	-0.001 [0.007]	0.024** [0.008]	-0.003 [0.011]
Nezaposlenost	-0.008 [0.049]	-0.011 [0.054]	-0.051 [0.044]	-0.012 [0.025]	0.037† [0.022]	0.009 [0.032]	0.035 [0.042]
Sociotrop. ev.	-0.063*** [0.014]	0.014 [0.015]	0.021† [0.011]	-0.014† [0.008]	0.003 [0.008]	0.004 [0.009]	0.035** [0.013]
Religioznost	0.045** [0.015]	-0.032* [0.013]	0.026* [0.013]	-0.006 [0.006]	-0.013† [0.007]	0.007 [0.009]	-0.026* [0.012]
Id. identif.	0.065*** [0.005]	-0.078*** [0.006]	0.005 [0.004]	0.002 [0.002]	0.002 [0.003]	-0.005 [0.004]	0.008† [0.005]
Populizam	-0.130* [0.061]	-0.087 [0.068]	0.030 [0.051]	-0.040 [0.031]	0.076† [0.040]	0.014 [0.043]	0.137* [0.060]

[1]Razine značajnosti: .05*, .01**, .001***

[2]Označeni su i marginalni učinci čija je p-vrijednost manja od 0.1 (†)

[3]Multinomialni logistički model: N=783, X²=434.51, kontrole: ✓, (ps)R²=0.162

Tablica D3. Test robusnosti (2020., prvi krug predsjedničkih izbora)

	KGK	Z.Milanović	M. Škoro	IP MK	Ostali	Neglasači
Dob	0.004*** [0.001]	0.003*** [0.001]	-0.000 [0.001]	-0.001* [0.000]	-0.000 [0.000]	-0.005*** [0.001]
Spol	0.011 [0.027]	0.009 [0.028]	-0.013 [0.023]	-0.028† [0.016]	-0.017 [0.017]	0.038 [0.030]
Obrazovanje	0.015 [0.012]	0.013 [0.011]	-0.008 [0.010]	0.001 [0.006]	0.017* [0.007]	-0.038** [0.013]
Nezaposlenost	-0.024 [0.052]	-0.045 [0.059]	0.071* [0.036]	-0.025 [0.033]	-0.067 [0.054]	0.089† [0.050]
Sociotrop. ev.	-0.043** [0.014]	0.001 [0.014]	0.011 [0.012]	0.006 [0.008]	0.006 [0.008]	0.019 [0.016]
Religioznost	0.043** [0.016]	-0.036** [0.012]	0.022† [0.012]	0.003 [0.007]	-0.008 [0.007]	-0.025† [0.015]
Id. identif.	0.061*** [0.005]	-0.071*** [0.006]	0.015*** [0.004]	-0.001 [0.003]	-0.005 [0.003]	0.000 [0.006]
Populizam	-0.114† [0.061]	-0.065 [0.066]	0.051 [0.054]	0.026 [0.035]	-0.021 [0.039]	0.123† [0.070]

[1]Razine značajnosti: .05*, .01**, .001***

[2]Označeni su i marginalni učinci čija je p-vrijednost manja od 0.1 (†)

[3]Multinomialni logistički model: N=796, X²=420.74, kontrole: ✓, (ps)R²=0.164

